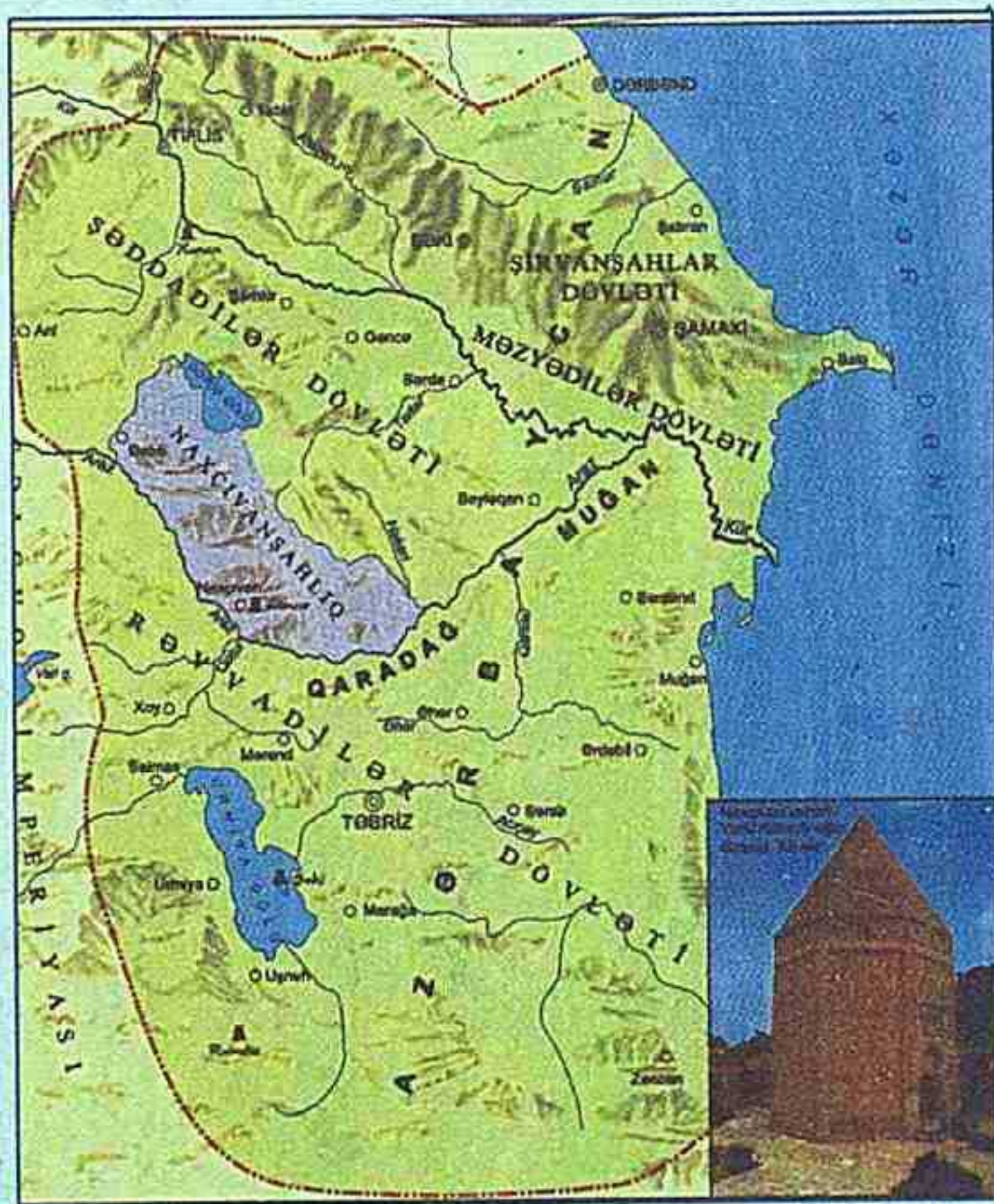

MİRZƏLİ FƏRMANOĞLU (TAĞIYEV)

TARİXİ SAXTAKARLIQ VƏ HƏQİQƏTLƏR

63.342

F 53

MİRZƏLİ FƏRMANOĞLU
(TAĞIYEV)

857/111
TARİXİ SAXTAKARLIQ
VƏ
HƏQİQƏTLƏR

M.S.Ordubadlı adına
Naxçıvan Muxtar Respublikası
KİTABXANASI

“Məktəb” nəşriyyatı
Naxçıvan 2010

Redaktor və
ön sözün müəllifi: **Zəhmət Şahverdiyev**
Tarix elmləri namizədi, dosent

Rəyçilər: **Allahverdi Hüseynov**
Tarix elmləri namizədi, dosent

İlqar Kəngərli
Tarix elmləri namizədi, dosent

*Mirzəli Fərman oğlu Tağıyev. Tarixi saxtakarlıq və
Həqiqətlər. Naxçıvan: Məktəb, 68 səh.*

© "Məktəb" 2010

M-1158-2205-1706-2010

Naxçıvan - 2010

ÖN SÖZ

Uzun illər sovet rejimi ideologiyasının təsiri altında yaşamağa məhkum edilmiş digər respublikaların xalqları kimi Azərbaycanlılar da istər dini, istərsə də milli xüsusiyyətlərinə görə daim təqiblərə məruz qalmışdır. Zaman-zaman milli-mənəvi və tarixi dəyərlərimizin unudurulması və özgəninkiləşdirilməsi yolunda atılan addımlar və görülən işlər tariximizin, tarixi köklərə bağlılığımızın unudurulması sovet ideoloji prinsipinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. İnsanların "SSRİ mənim vətənimdir!" devizi altında tərbiyə olunması həyat normasına çevrilmişdir. Eyni zamanda SSRİ rəhbərliyinin xalqlara qarşı ikili yanaşma tərzində öz mənfi nəticələrini göstərməkdə davam edirdi. Hələ çarizmin Qafqaza gəlişi ilə xalqımızın əlindən alınan Borçalı mahalının Gürcüstana, Dərbənd qalasının Rusiyaya birləşdirilməsi sovet dönəmində də davam etdirildi. Azərbaycanın əzəli torpaqlarının əsasında "erməni dövləti"nin yaradılması, sonrakı dövrlərdə ayrı-ayrı bölgələrin də ermənilər tərəfindən ilhaq olunmasına şərait yaratdı.

Mirzəli Fərman oğlu Tağıyevin "Tarixi saxtakarlıq və həqiqətlər" adlı kitabını vərəqlədikcə iki yüz illik bir tarixin arxasından bu günümüzdə olan harayın, üsyanın səsinə duyuram.

Müəllif kitabda ərazi iddiaları ilə bağlı bir çox məsələləri araşdırmış və ona ciddi münasibət bildirmişdir. Məlumdur ki, ermənilərin «böyük ermənistan» yaratmaq ideyası 1890-cı ildə Tiflisdə yaradılmış qatı erməni millətçi partiyası olan «Daşnaqsütyun» partiyası tərəfindən kəskin şəkildə irəli sürülmüşdü.

Kitabda “Ermənilərin ərazi iddiaları –saxtakarlıq və tarixi həqiqətlər”, “Qərbi Azərbaycan ərazisinin-(indiki ermənistanın) əzəli sakinləri”, “Mirzə Yusif Qarabaği və onun “Tarixi-safi” əsərində erməni millətçiliyi mövqeyi” mövzuları hərtərəfli tədqiqat obyektinə çevrilmiş, araşdırmalarda ermənilərin «qədim tarixə» malik olmasını təkzib edən tarixi faktlarla yanaşı eyni zamanda ermənilərin Zaqafqaziya gəlmə xalq olduqları da Rus və erməni mənbələrinə əsaslanaraq öz əksini tapmışdı.

Milliyyətə erməni olan Mirzə Yusif Qarabağının “Tarixi-Safi” əsərinin sovet dönəmində və təəssüf ki, bugünkü müstəqillik dövründə də dərslik və digər mənbələrdə hələ də məşhur və əhəmiyyətli bir tarixi əsər kimi göstərilməsi təəccüb doğurduğu kimi, Mirzəli Tağıyevin bu cür kortəbii inama qarşı təkzibedilməz və tutarlı dəlillərlə cavab verməsi müəllifin məsuliyyətinin və ciddi axtarışlarının nəticəsidir.

Naxçıvan şəhər 15 saylı orta məktəbin tarix müəllimi Mirzəli Fərman oğlu Tağıyevin tariximizi saxtalaşdıranlara qarşı apardığı mübarizə də kitabdakı yazışmalarda öz əksini tapmışdır. Rusiya, Ukrayna, Qazaxıstan və Moldova və s. Respublikaların Təhsil Nazirlikləri ilə apardığı yazışmaların fotosurətləri bu dediklərimizi bir daha təsdiq edir. Belə bir vacib və dəyərli sahədə ciddi araşdırmalar aparan, tariximizin ayrı-ayrı qaranlıq dövəmlərinə aydınlıq gətirməyə çalışan müəllifə uğurlar arzulayırıq. İnanırıq ki, bu kitab elmi ictimaiyyətin marağına səbəb olacaqdır.

Zəhmət Şahverdiyev

Tarix elmləri namizədi, dosent

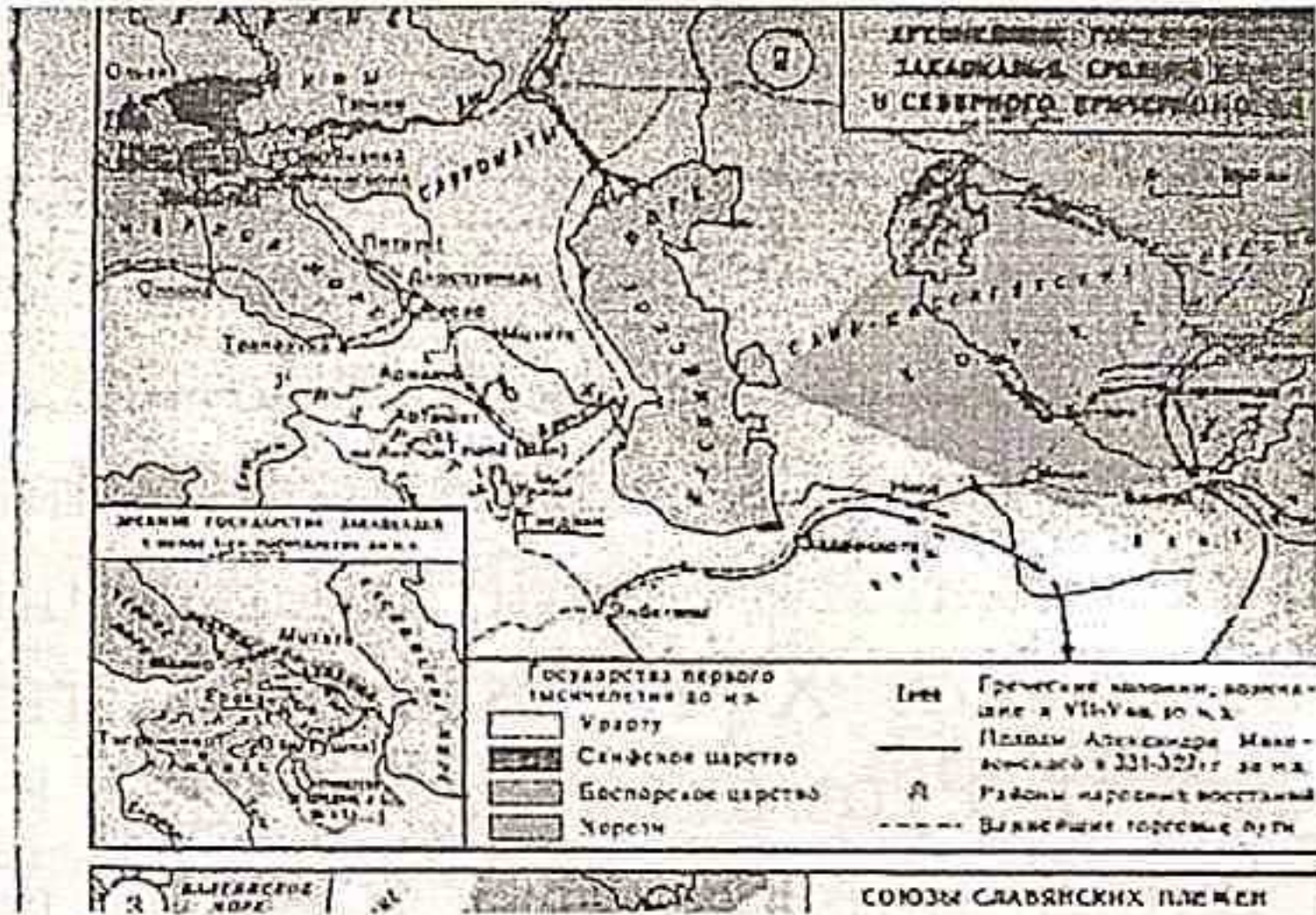
Ermənilərin ərazi iddiaları – saxtakarlıq və tarixi həqiqətlər

Azərbaycanın əzəli torpaqları hesabına (həmçinin Türkiyənin) «erməni dövləti» yaratmaq istəyən ermənilər özlərinin məkrli niyətlərini həyata keçirmək məqsədi ilə XVII əsrin sonu –XVIII əsrin əvvəllərində Qərbi Avropa və Rusiya dövlətləri ilə danışıqlar aparmaq üçün xaricə göndərilmiş İsrail Ori və Minas Vartaped adlı nümayəndələrinin fəaliyyəti nəticəsində XVIII əsrin əvvəllərində Çar Rusiyasından (I Pyotrdan) dəstək ala bilmişlər. XIX əsrin birinci yarısında Çar Rusiyası tərəfindən İrandan və Türkiyədən Cənubi Qafqaza (Zaqafqaziya) 100 mindən artıq köçürülən ermənilər Yelizavetopol (Gəncə) və İrəvan quberniyalarının ən yaxşı torpaqlarında yerləşdikdən sonra onlar (ermənilər) xəyali «böyük ermənistan ərazisini» yaratmaq üçün daha da fəallaşdılar.

Ermənilərin «böyük ermənistan» yaratmaq ideyası 1890-cı ildə Tiflisdə yaradılmış qatı erməni millətçi partiyası olan «Daşnaqsütyun» partiyası tərəfindən kəskin şəkildə irəli sürülmüşdü (5,s. 91,124).

Qeyd edək ki, ermənilər dənizdən-dənizə qədər xəyali “böyük ermənistan” ərazisini təsvir edən xəritələrlə, Ermənistanın qədim tarixə malik olmasından və orta əsrlərdə inşa olmuş Azərbaycan-türk memarlıq abidələrini özününküləşdirib bu sahədən bəhs edən tarixi kitablarla

dünya ölkələrini təchiz edirlər. Ermənilərin belə qərəzli millətçilik fəaliyyəti hələ keçmiş SSRİ dövründə XX əsrin son rübündə bir çox dərslik, xəritə, atlas və digər kitablarda özünü göstərdi.

2 nömrəli xəritədə sol tərəfdən aşağıda "B. er. ə. I minilliyin axırlarında Zaqafqaziyada qədim dövlətlər" başlıqlı xəritədə qondarma "Böyük Ermənistan" ərazisi saxtakarlıq edilərək təsvir olunub

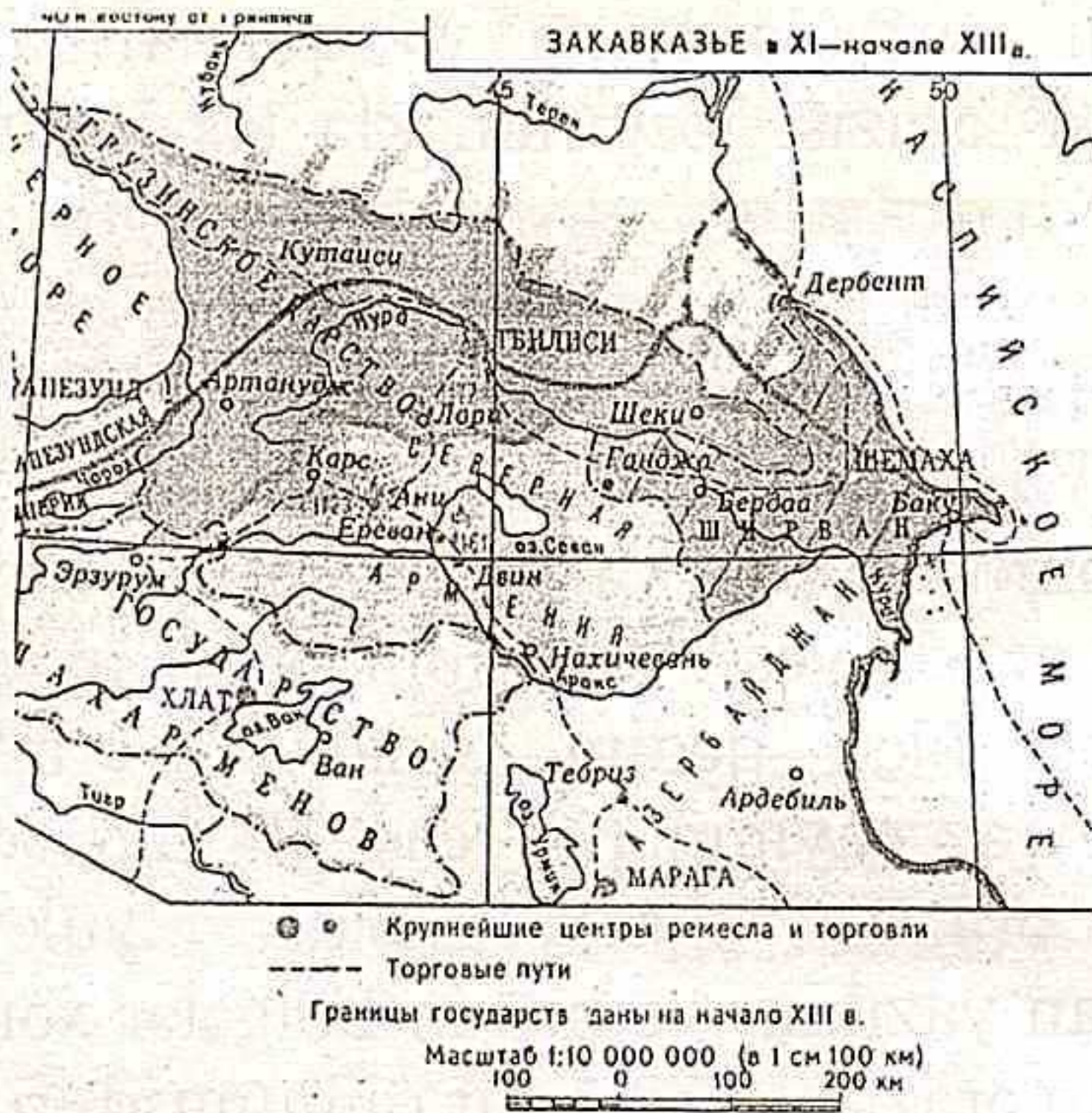
Belə ki, 1985 ildə 2386000 tirajla və 1989-cu ildə Moskvada 3297000 tirajla nəşr olunmuş keçmiş "SSRİ-tarixi" (7,8-ci siniflər üçün) dərsliyində "Zaqafqaziyada quldar dövründən bəhs edən mövzu dolayısı ilə də olsa Ermənistana həsr olunub. (13,s.26; 8, s.22-25). Eyni zamanda b.e.ə. IX əsrin ortalarında yaranmış qədim Urartu dövləti həmin mövzuda birinci yazıldığı halda, (Ermənilər özlərinin tarixi kökünü qədim Urartu dövləti ilə bağlayırla. Nədənsə Urartu dövlətindən öncə b.e.ə. IX əsrin başlanğıcında Zaqafqaziyada yaranmış qədim Azərbaycan dövləti olan "Manna"

dövlətindən bir kəlmə belə yazılmır. Eyni şovinst hisslər hər iki kitabın arxasında yuxarıda göstərilən 2 nömrəli xəritədə saxta və qondarma “böyük ermənistan” ərazisi göstərilməklə təsvir olunur.

Bundan başqa ali məktəblər üçün, SSRİ tarixi dərsliyində göstərilmiş, Zaqafqaziya və orta Asiya VII-IX əsrlərdə ərəblərin istilaları adlı xəritədə Van gölü daxil olmaqla Türkiyənin bir hissəsi, həmçinin İran və Gürcüstanının bir hissəsi o cümlədən azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan qədim Naxçıvan ərazisi daxil olmaqla Araz çayının Kür çayı ilə birləşdiyi yerdək olan əraziləri əhatə etməklə böyük hərflərlə Ermənistan yazılmış və həmin bölgələr xəritədə Ermənistanın ərazisi kimi təsvir olunmuşdur(3,s. 50).

Daha sonra N. A. Smirnovun redaktorluğu ilə 1989-cu ildə” Moskvada 2800000 tirajla çap olunmuş VI sinif üçün keçmiş “Qədim dünya tarixi” atlasında (s. 11) və VIII sinif üçün keçmiş “SSRİ-tarixi” atlasında (s. 2), o cümlədən T. V. Artemenkonun redaktorluğu ilə 1981-ci ildə Moskvada 13000 tirajla çap olunmuş VII sinif üçün keçmiş, SSRİ tarixinə dair dərs vəsaiti olan xəritədə saxtakarlıq edilərək “dənizdən dənizə” (Xəzər dənizi və Qara dəniz) “böyük ermənistan” ərazisi təsvir olunmuşdur. 8-ci sinif üçün keçmiş “SSRİ tarixi” atlasında (s.5) aşağıda göstərilən “Zaqafqaziya XI-XIII əsrlərdə” başlıqlı xəritədə isə qədim Azəri-türk torpağı olan Naxçıvan və Türkiyənin qədim torpağı olan Van gölü daxil olmaqla

Ərzurum, Ərdəhan, Kars (Qars), Bəyazit və s. ərazisi Ermənistanın tərkib hissəsi kimi təsvir edilir.

Zaqafqaziya XI-XIII əsrlərdə

Halbuki XII-XIII əsrlərdə Naxçıvanda Atabəylər (Eldənizlər) dövlətinin hökmranlığı (1136-1225), Naxçıvanın Atabəylər dövlətinin paytaxtı olması (5 s. 47-52) və bu dövrdə Naxçıvan özünün memarlıq abidələri ilə xüsusilə Möminə xatın türbəsi ilə müsəlman-türk aləmində və xristian aləmində şöhrət qazanması (4, s. 304-310), Azərbaycanın şimalında paytaxtı Şamaxı olan Şirvanşahlar dövlətinin yüksəlməsi və XI-XII əsrlərdə Mərkəzi Asiyadan Aralıqdənizi sahillərinə və Dərbənddən İran körfəzinə qədər əraziləri əhatə edən Böyük Səlcuq imperiyasının varlığı, bu dövrdə başqa ərazilərlə yanaşı (Orta Asiya, İran,

İraq, Misir və s.) Azərbaycan da özünün əzəli torpağı olan qədim İrəvan ərazisi ilə birlikdə və bütün Cənubi Qafqazın Böyük Səlcuq imperiyasının tərkibinə daxil olması tarixdən məlumdur. (1, s. 289).

1966-cı ildə Moskvada nəşr olunmuş ali məktəblər üçün "SSRİ tarixi" dərsliyində (Baş redaksiya şurasının sədri B. N. Ponomaryevdən sonra birinci məsul şəxs milliyyətçə erməni olan Ç. P. Aqayandır). "böyük ermənistan"ın xəritəsi verilmiş və göstərilmişdir ki, II-Tiqranın çarlığı dövründə (b.e.ə. 95-56) bütün erməni tayfalarının birləşməsi başa çatır və istilalar nəticəsində dövlətin sərhədləri xeyli genişlənir, (bəzi mənbələrdə saxtakarlıq edilərək bu sərhədlər—Kür çayından Fələstinədək və Aralıq dənizindən Xəzər dənizinədək olan ərazilər kimi göstərilir (3, s. 27), lakin Roma sərkərdəsi Lukullun və Pompeyin yürüşləri (b.e.ə. 69-cu il) nəticəsində II-Tiqran əvvəllər tutduğu bütün torpaqları itirir və b.e.ə. 66-cı ildə (bəzi mənbədə 65-ci il göstərilir) Roma imperiyasından asılı vəziyyətə düşür (5, s. 91-92; 7, s. 202). Sual olunur: Necə ola bilər ki, II-Tiqranın vaxtında özgə torpaqlarını istila etmək nəticəsində qısa bir müddətdə ərazisi böyümüş, Ermənistan sərhədləri Moskvada nəşr olunmuş tarix dərsliklərinin xəritələrində, həmçinin dərsliklərə aid xəritə və atlaslarda "Böyük Ermənistan" adlandırılır? Əgər ermənilər başqa xalqların torpaqlarını istila etmək yolu ilə ərazilərini böyüdüüb "Böyük Ermənistan" adlandırmaqda haqlıdırlarsa, onda nə üçün VII-IX

Учебное издание

Рыбаков Борис Александрович
Сахаров Анатолий Михайлович
Преображенский Александр Александрович
Краснобаев Борис Ильич

ИСТОРИЯ СССР
Учебник для 8 классов

Загл. редакцией А. И. Симеонов
Редактор В. В. Артемов
Младший редактор А. В. Тимофеев
Редакторы карт: Л. Ф. Воскряиц, З. И. Земнухова
Художественный редактор Ю. В. Булдаков
Фотографы-художники: А. А. Волков, В. Е. Гиннорейтер, А. К. Цевожин, В. И. Саник, В. И. Турганов, И. И. Константинов
Микет и художественное оформление М. Я. Турбовского
Технические редакторы Н. Т. Рудникова, Г. В. Субочева
Корректор И. В. Чернова.

ИБ № 11898

Сдано в набор 03.06.88. Подписано к печати 19.12.88. Л 05827. Формат 70x94^{1/16}. Бум. офсетная № 1. Гарнитура литературная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 22,23 + фора. 0,29. Усл. кр.-отт. 90,45. Уч.-изд. л. 21,71 + фора. 0,5. Тираж 3 297 000 экз. 1-2 297 000 экз.). Заказ 2520. Цена 55 к. Цена с приросепакий клеенки 96 к.

Отпечатано с диалитипов Смоленского полиграфкомбината Росгосполиграфизма Государственного комитета РСФСР по делам издательства, полиграфии и книжной торговли. 214020, г. Смоленск, ул. Смоланинцова, 1 на Калининском участке Трудового Красного Знамени полиграфкомбинате детской литературы им. 50-летия СССР Росгосполиграфизма Госкомиздата РСФСР. 170040, Калинин, проспект 50-летия Октября, 46.

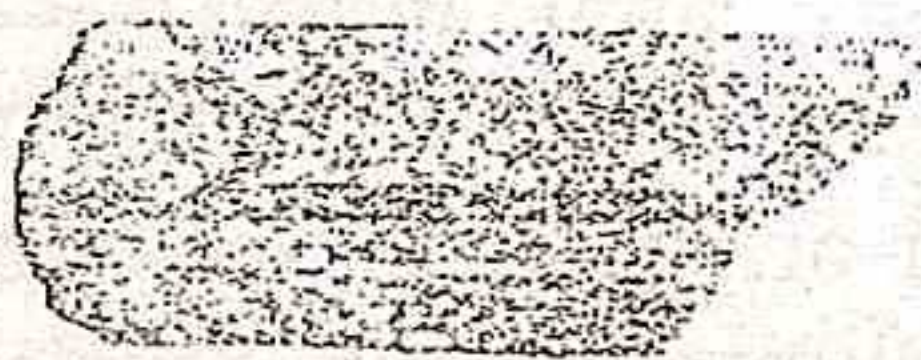
əsrələrdə Zaqafqaziya, Orta Asiya və s. torpaqları işğal etmiş ərəblər, XIII-XV əsrlər arasında Orta Asiyanı, Zaqafqaziyanı və qədim Rus torpaqlarının xeyli hissəsini işğal etmiş monqol-tatarlar və 1939-cu ildən başlamış II-Dünya müharibəsində işğalçılıq yolu ilə xeyli ərazi tutmuş almanlar həmin yerləri indiki xəritələrində “Böyük Ərəbistan”, “Böyük monqol-tatar” dövləti və “Böyük Almaniya” (bu faktları artırmaq da olar) adlandırmalarıdır? Qeyd olunmalıdır ki, keçmiş SSRİ dövründə Moskvada nəşr olunmuş hər üç dərslikdəki xəritələrin redaktoru milliyyətçə erməni olan L. F. Voskanyandır. Redaktor, məsul şəxs heç bir tarixi fakta əsaslanmadan bildiyini edir və bu nədənsə təəccüb doğurmurdu

İndi isə ermənilər özlərinin tarixi köklərini Zaqafqaziyada qədim quldar dövləti olan Urartu dövlətinə bağlamasından, bununla qədim tarixə malik olmasından və ermənilərin saxta yollarla qədim bir əraziyə malik olmasını, “böyük ermənistan”adlı dövlətin, onun sərhədlərinin tarixdə mövcud olmasını təkzib edən bir neçə tarixi faktlara diqqət yetirək.

SSRİ- tarixi 7,8-ci sinif. Moskva, 1985, 1989-cu il.

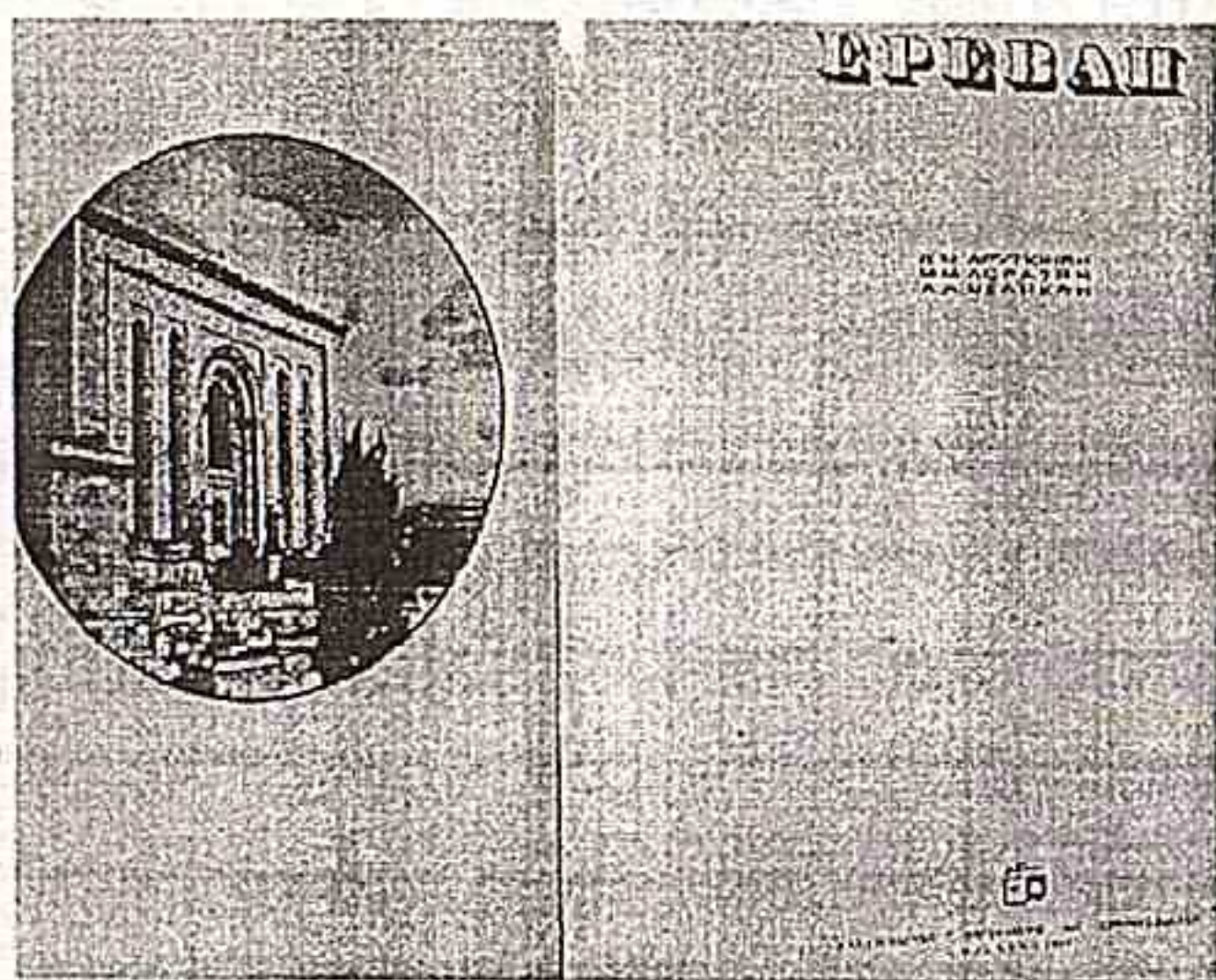
–Eramızdan əvvəl VII əsrin ortalarında Urartu dövləti geniş əraziyə malik idi. O, Ermənistanda Sevan (Göyçə) gölündən və Ararat (Ağrı) dağlarından başlayıb. Dəclə və Fəratın yuxarılarına qədər uzanaraq Qədim Şərqi mühüm dövlətlərindən birinə çevrilmişdi (8, s 22).

Dünyanın ən qədim şəhərlərindən biri olan İrəvanın yaranmasını xəbər verən, eramızdan əvvəl 782-ci ilə aid olan kitabədə deyilir: “Xaldı Allah Mendin oğlu Arğıştinin şərəfinə bu möhtəşəm qalanı tikdi, şəhərə Erebuni adını verdi” (8, s. 25).

Дүньянын эн гөдим
шәһәрләрндән бири
олан Јереванын ја-
ранмасыны хәбәр ве-
рән, ерамыздан әв-
вәл 782-чи илә аид
олан михи хәтли ке-
табәдә дедилтир: Хал-
ди Аллах Мендин
оғлу Арқуштинин
шәрефикә бу мөһтә-
шәм галаны тикди,
шәһәрә Еребуни ады-
ны верди.

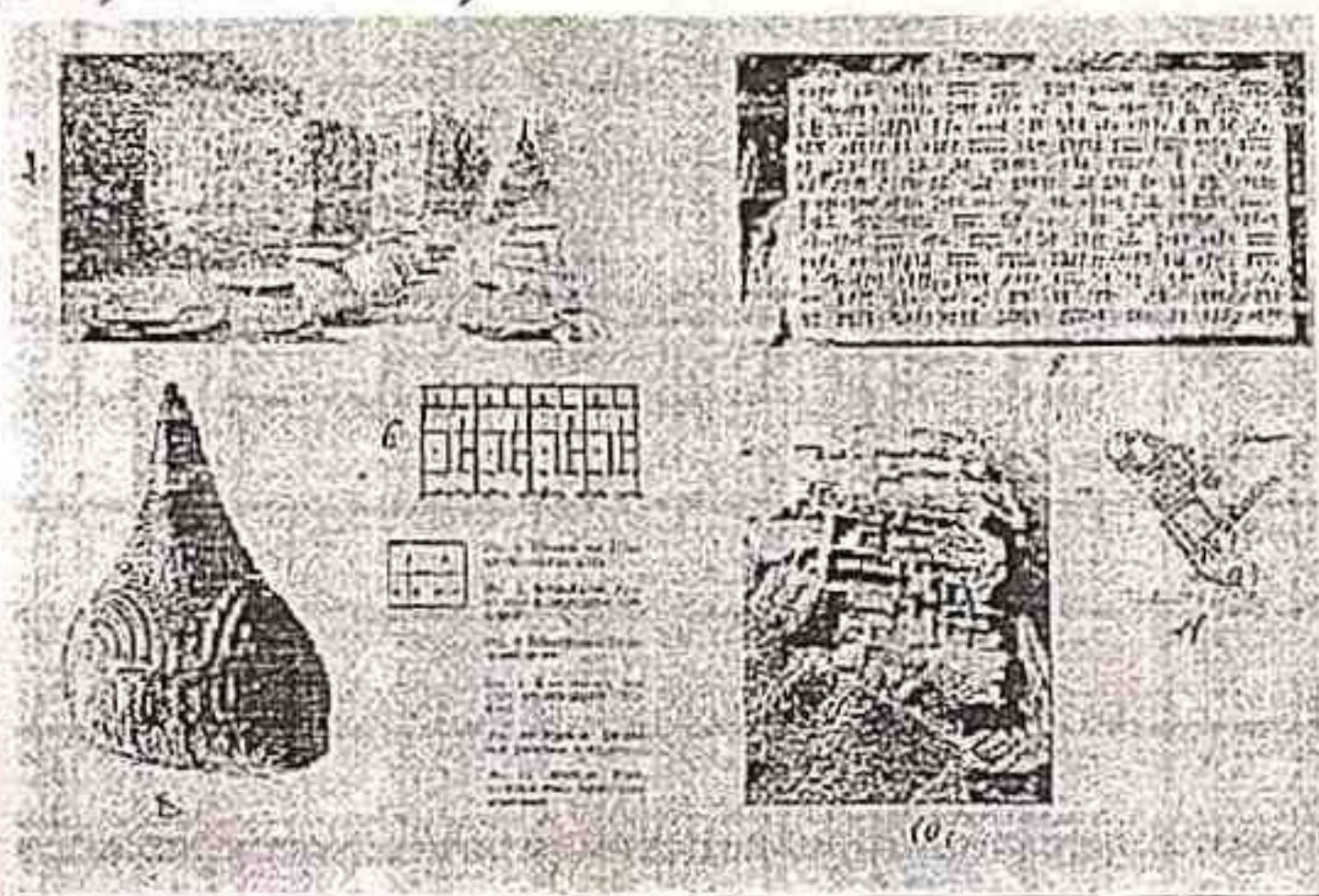
Urartu dövləti eramızdan əvvəl VI-əsrdə skiflərin (İskit) basqınından sonra süqut etdi (8,s. 24). İndi isə müəllifləri milliyyətçə erməni olan V. M.Arutunyan, M. M. Asratyan və A. A. Melikyanın rəhbərliyi ilə 1968-ci ildə Moskvada 18000 tirajla nəşr edilmiş, Erevanın 2750 illiyinə həsr olunmuş "Erevan" adlı tarixi kitabın 12-13-cü səhifələrindən bəzi sətirlərin tərcüməsinə diqqət yetirək.

I fəsil İrəvan ötən əsrlərdə

İrəvan ərazisində 2-ci Urartu şəhəri Erebuni şəhəridir. Alimlər hesab edirlər ki, İrəvanın adı onun adından götürülmüşdür. 1950-ci ildən başlayaraq bu şəhər arxeoloqlar tərəfindən mütəmadi olaraq öyrənilməyə başlandı. Burada və başqa yerlərdə (Van, Çovinar) tapılmış yazılar nəinki onun dəqiq yerini hətta yaranma tarixini də

təyin edir. Menuanın oğlu Urartu çarı Argiştı də İrəvanın yaranma tarixini belə xatırlayır. Bazalt daşında həkk olunmuş 13 sətirdən ibarət mixi xətlı yazıda (şəkil 9). oxumaq olur: “Bu möhtəşəm qalanı Menuanın oğlu Argiştı çarı tikdi, ona Erebuni adı verdi, Biayni dövlətinin qüdrəti üçün və düşmən ölkələrini qorxutmaq üçün”. Argiştı deyirdi: “Torpaq səhra idi, orada mən çox böyük işlər gördüm. *Xaldı Allah Menuanın oğlu Argiştı, qüdrətli Biayni ölkəsinin çarı, Tuşpa şəhərinin hökmdarı*” (13, s. 12-13).

6. Teyşebaini. Seksiyalı evin planı

7. Teyşebaini. Saray kompleksində anbar

8. Teyşebaini. Bürünc dəbilqə

9. Erevanın yaranması haqqında daş kitabənin mətni (mixi yazı)

10. Erebuni qala qazıntıların ümumi görünüşü

11. Erebuni. Saray kompleksinin baş planı

–Başqa Van yazısı alimlərə şəhərin yaranma tarixini dəqiqləşdirdi, b.e.ə. 782-ci il. Beləliklə, Erebuni İrəvan ərazi məntəqəsi kimi düz 2750-il

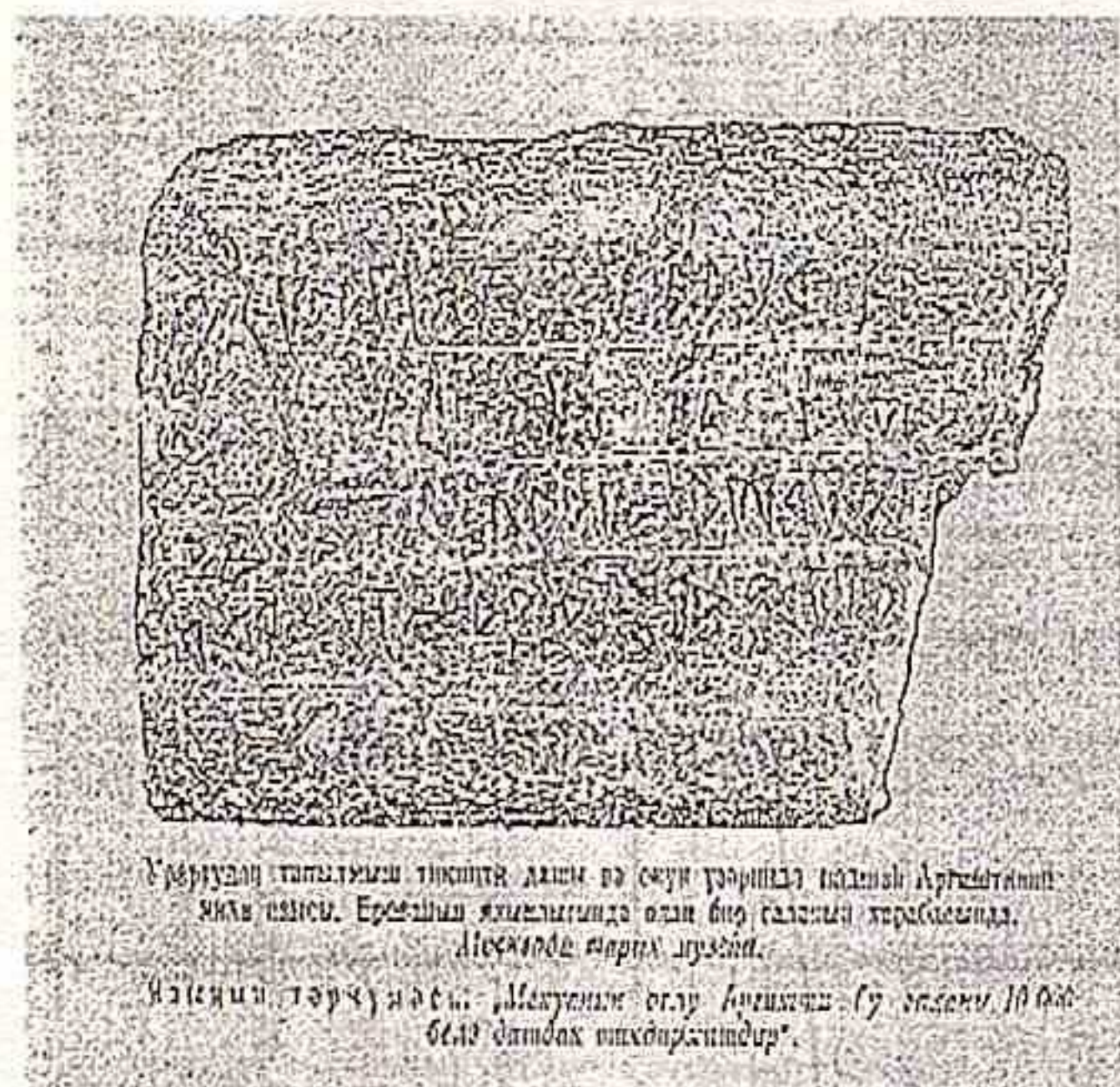
bundan əvvəl yaranmışdır, yəni öz qədimliyi ilə tanınan Roma şəhərindən 30 il əvvəl “Erebuni daha doğrusu onun qalası İrəvanın cənub-şərq kənarında Arin-Berd təpəsində yerləşirdi(13,s. 13).

Haqqında bəhs olunan həmin daş kitabənin 8-ci sinif üçün keçmiş “SSRİ-tarixi” dərsliyinin 1947-ci il və 50-ci illərdə nəşr olunan tərcüməsinə və görünüşünə diqqət yetirək:

“SSRİ tarixi” 8-sinif 1947-ci il.

“Ölkəmizin ərazisində ən qədim dövlətlər”, Urartuda tapılmış tikinti daşı və onun üzərində padşah Arqıştinin mixi yazısı. İrəvanın yaxınlığında olan bir qalanın xarabasında.

Moskvada tarix muzeyi. Yazının tərcüməsi:
“Menuanın oğlu Arqışti bu qalanı 10000 belə daşdan tikdirmişdir (6, s.13).

Həmin bu tərcümə 1950-ci illərdə nəşr olunan “SSRİ tarixi” dərsliyində də tamamilə eynidir.

İstər 1947-50-ci illərdə, istərsə də 1985-1989-cu illərdə nəşr olunmuş 8 sinif üçün keçmiş, SSRİ tarixi dərsliklərində olan həmin daş kitabənin xarici görünüşü, oxşarlığı və orada olan mixi yazılar eyni olmaqla dörd sətirdən ibarət olması açıq-aydın göründüyü halda tərcümələr bir-birinə qətiyyən uyğun gəlmir. Bundan başqa-müəllifləri erməni olan, Moskvada nəşr olunmuş "Erevan" adlı kitabda da (Şəkil 9). mixi xətti ilə yazılan daş kitabə verilir. Kitabədəki yazının 13 sətirdən ibarət olması ("SSRİ tarixi" dərsliyində 4 sətir göstərilir). və yuxarıda təsvir olunan daş kitabədən görünüşcə tamam fərqlənməklə yanaşı oradakı tərcümədə uyğun gələn ümumi sözləri çıxmaq şərti ilə İrəvanın qədim tarixə malik olmasından (yaranma tarixindən) bir kəlmə belə yazılmır. Yalnız həmin kitabın 13 səh-də heç bir dəlil-sübut gətirmədən, tarixi fakta əsaslanmadan, daş kitabənin şəkli təsvir olunmadan qısaca belə bir ifadə işlənir:

–Başqa Van yazısı alimlərə şəhərin yaranma tarixini dəqiqləşdirdi: b.er.ə. 782-ci il.

İrəvan adlı kitabdan aydın olur ki, ermənilər çox böyük məharətlə Erebusidə və digər yerdə əldə etmiş daş kitabələrdəki mixi yazını ixtisar edib birləşdirərək keçmiş SSRİ tarixi (1985, 1989) dərsliyinə həmin daş kitabənin mətnini özlərinin mənafeələrinə uyğun olan formada saldıra bilmişlər

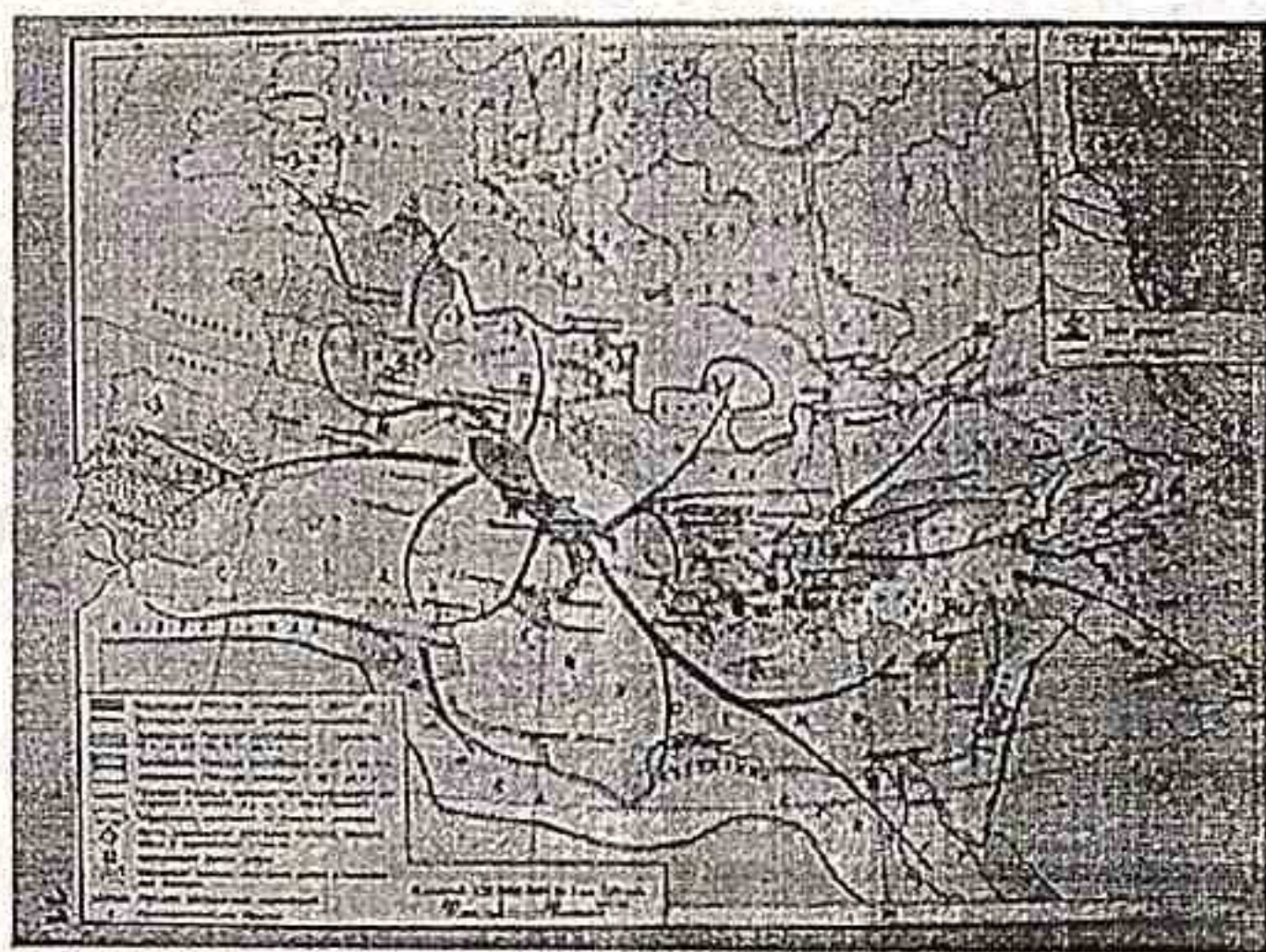
Eyni zamanda 1947 və 50-ci illərdə nəşr olunmuş SSRİ tarixi (8 sinif) dərsliyində təsvir edilən

Urartuda tapılmış daş kitabənin mətninin tərcüməsi, növbəti illərdə nəşr olunan "SSRİ-tarixi" (8 sinif) dərsliyində və "İrəvan" adlı kitabda ermənilərin istək və arzularına mənafeələrinə uyğun saxta-karlıqla təhrif edilərək tərcümə edilmişdir. Bu barədə tarix elmləri doktoru prof. Y.Yusifovun redaktorluğu ilə 1993-cü ildə Bakıda nəşr olunmuş ali məktəblər üçün "Qədim Şərq" tarixi dərsliyində (s. 276) də haqlı olaraq İrəvan ərazisində tapılmış həmin daş kitabələrdəki yazıların saxta olması göstərilir. Daha sonra milliyyətçə erməni olan B.N.Arakelyan və A.R.İoannisyanın redaktorluğu altında 1951-ci ildə İrəvanda rus dilində nəşr olmuş birinci hissə "İstoriya Armyanskoqo Naroda" adlı kitabda (s.17-25) Erevanın b.e. ə. 782-ci ildə yaranmasını təsdiq edən, yuxarıda adı çəkilən mixi xətti daş kitabədən nədənsə bir kəlmə belə yazılmır.

Bundan başqa **"böyük ermənistan"** adlı **qondarma dövlətin** və onun sərhədlərinin tarixdə mövcud olmasını təkzib edən və eyni zamanda Zaqafqaziyanın o dövrə aid tarixini təhrif edən digər tarixi sənədlərə, keçmiş SSRİ dövründə fəaliyyət göstərmiş SSRİ Dövlət Xalq Təhsil Komitəsinin və Gürcüstan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 30.01.91-ci il tarixdə bizə göndərilmiş məktubundan bəzi sətrlərə diqqət yetirək: Sizin 03. XII-1990-cı il. 10-2-281 № -li məktubunuza cavab veririk ki, respublikanın ümumtəhsil məktəblərində SSRİ-tarixi öyrənilmir. Amma sizin 6-cı sinif üçün qədim dünya tarixi atlasında olan iradlarınızı

düzgün sayırıq. Belə ki, Zaqafqaziyanın o dövrə aid sərhədləri tamamilə təhrif olunmuşdur (11).

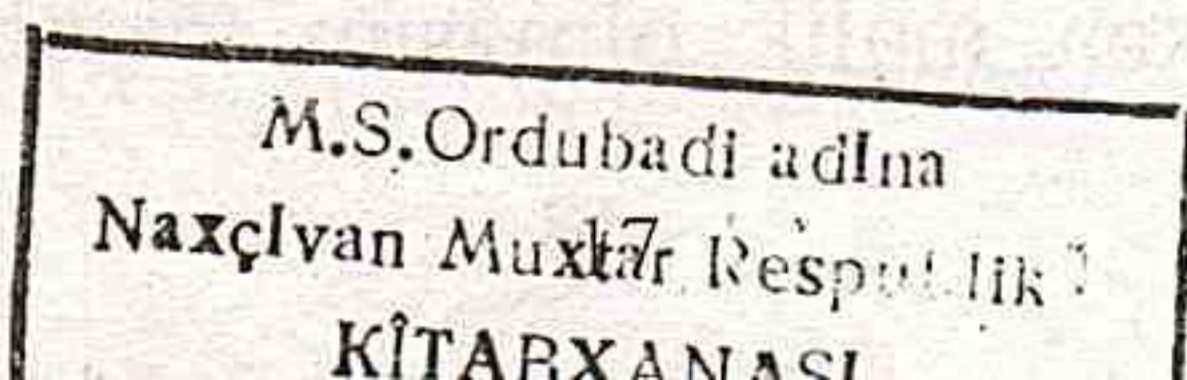
6-cı sinif üçün 'Qədim dünya tarixinə' dair atlasın (red.N.A.Smirnov, Moskva 1989) 11-ci səhifisindəki xəritədə Roma dövlətinin sərhədləri və ondan asılı olan ərazilər təhrif olunmuşdur. (Məktub məqaləyə əlavə olunur).

Roma dövlətinin böyüməsi (b.e. ə. III- əsr b.er. II - əsr)

Xəritədə Roma dövlətindən asılı olan qırıq xəttlərlə göstərilən ərazilər (Xəzər dənizindən Qara dənizinə, Van gölü daxil olmaqla Dəclə Fərat çaylarınadək ərazilər) o cümlədən Zaqafqaziyanın ərazisi tarixi baxımdan təhrif edilərək Dəclə, Fərat çaylarından Xəzər dənizinə qədər sahələri əhatə edən ərazilərdə ARMENIA adı yazılmaqla saxta-karlıq edilərək Ermənistanın ərazisi kimi təsvir olunmuşdur.

SSRİ Dövlət Xalq Təhsili Komitəsinin 13.03.1991 – ci il tarixli №TA-01710/II-09- məktubu:

Sizin, VIII sinif “SSRİ tarixi” dərsləyinə aid tənqidi qeydlərinizə cavab veririk ki, həmin dərsləkdə §4 materialı (səh.21-24) məktubunuzda göstərdiyiniz kimi Ermənistanə yox, indiki Türkiyə, İran, İraq və SSRİ ərazilərinin bir hissəsi olan qədim Urartu dövlətinin tarixinə həsr olunur. Urartular 60 qəbilənin nümayəndələri olmuşlar. Dövlətin özü isə Assuriya və Midiyalıların hücumu nəticəsində erməni xalqının yaranmasından çox qabaq eramızdan əvvəl VI-əsrdə süqut etmişdir. Məktubun digər bir yerində belə yazılır: “...Xəritənin əlavəsində b.e.ə. I minilliyin sonunda dəqiq sərhədləri göstərilmədən” Böyük Ermənistan”ın şərti tutduğu yer təsvir edilib. Göstərilən dövlət uzun müddət ömür sürməyib, onun tərkibindəki vilayətlərin əlaqələri olduqca zəif olmuş və Romalıların zərbələri altında tezliklə dağılmışdır. Onun (“böyük ermənistan”) dəqiq sərhədlərini müəyyən etməyə heç kimin gücü çatmaz. Bizim fikrimizcə bu sərhədlər həqiqətdə mövcud olmayıb. “SSRİ tarixi” –ali məktəblər üçün I-cild. 1949-cu il. “Erməni və Gürcü” xalqlarının mənşəyi və Zaqafqaziyanın qədim xalqlarının ictimai quruluşu məsələsi” mövzusu. Həmin mövzuda haqlı olaraq yazılır: –Urartu dövründə hələ nə erməni xalqı vardı, nə də gürcü xalqı.(2, s. 28) Bu fikirlər ermənilərin uzun illik iddialarının əsassız olduğunu bir daha təsdiq edir.

Yuxarıda göstərilən araşdırmalarda ermənilərin «qədim tarixə» malik olmasını təkzib edən tarixi

faktlarla yanaşı eyni zamanda ermənilərin Zaqafqaziyaya gəlmə xalq olduqları Rus və erməni mənbələrində də öz əksini tapmışdı. Bu barədə rus tədqiqatçısı İ.N.Şavrov yazırdı: «... 1828-ci ildən 1830-cu ilədək biz Zaqafqaziyaya 40 mindən çox İran və 84600 Türkiyə ermənisi köçürtdük. Onları Yelizavetpol (Gəncə)– (Qarabağ ərazisi bu quberniyaya daxil idi) və İrəvan quberniyalarının ən yaxşı torpaqlarında yerləşdirdik. Onlara 200.000 desyatindən çox xəzinə torpaqları ayrıldı.

“...1896-cı ildən 1908-ci ilə kimi Zaqafqaziyaya o cümlədən Qarabağa 400 min erməni köçürülmüşdü...” (9, s. 59-61).

Erməni tarixçisi M.G.Nersesyan isə belə yazırdı: “...XIX-yüzlün 20-ci illərin sonunda bu bölgələrə– Şərqi Ermənistanına 40.000-dən çox İran, Türkiyədən isə 90.000 erməni köçürülmüşdü” (10 s. 139).

Beləliklə, Moskvada tarix muzeyində saxlanılan, haqqında bəhs olunan mixi yazılı daş kitabənin 1947-ci il və 50-ci illərdəki tərcüməsinə əsasən, həmin tərcümənin 1980-ci illərdə nəşr olunmuş keçmiş “SSRİ tarixi” dərsliyində ermənilərin mənafeələrinə uyğun olaraq təhrif olunmuş formada saxta tərcüməsinə əsasən, Moskvada nəşr olunmuş, “Erevan” adlı kitabda İrəvanın qədim tarixə malik olmasını saxta yollara təsdiq edən daş kitabənin qondarma mətninə və 1949-cu ildə nəşr olmuş keçmiş “SSRİ tarixi” dərsliyində “Erməni və Gürcü xalqlarının mənşəyi və Zaqafqaziyanın qədim xalqlarının ictimai quruluşu məsələsi” mövzusunda

əsasən, Zaqafqaziyanın o dövrə aid (b. e. əv). sərhədlərinin təhrif olunmasını təsdiq edən Gürcüstan SSR Xalq Təhsili Nazirliyinin 30.01.91-ci il tarixli № 01-12-10/09 məktubuna əsasən və keçmiş SSRİ Dövlət Xalq Təhsili Komitəsinin 13.03.1991-ci il tarixli №-TA-01710/II.09 məktubuna əsasən, rus tədqiqatçısı İ.N.Şavrovun və erməni tarixçisi M.G.Nersesyanın məlumatlarına əsasən qəti deyə bilərik ki, İrəvanın qədim bir ölkə kimi b. ev ə. 782-ci ildə yaranmasını təsdiq edən, 1985, 1989-cu illərdə Moskvada nəşr olmuş keçmiş "SSRİ tarixi" (VIII sinif) dərsliyində və "Erevan" adlı tarixi kitabdakı mixi yazılı daş kitabənin tərcüməsi və qondarma "böyük ermənistan" adlı dövlət onun sərhədlərinin tarixdə mövcud olması tamamilə saxtadır və Zaqafqaziyanın o dövrə aid (b. e. ə.) əraziləri tarixi baxımdan təhrif edilməklə yanaşı rus və erməni mənbələrindəki tarixi faktlara əsasən ermənilər Zaqafqaziyaya gəlmə xalqdır.

Əlavə olaraq qeyd olunmalıdır ki, bu kimi saxtakarlıqlar təkcə tarix dərsliklərində, atlas və xəritələrdə deyil eyni zamanda 1987-ci ildə Moskvada çapdan çıxmış orta məktəblər üçü (VIII-sinif) hüquq dərsliyi olan Sovet dövləti və hüququnun əsasları (Оснoвы Советского государства и права) kitabında da öz əksini tapmışdı. Belə ki, keçmiş Sovetlər birliyi dövründə Moskvada çap olunmuş orta məktəblər üçün hüquq dərsliyində Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağın Ermənistana aid olması kimi öz əksini

tapmışdı. 198 səhifədən ibarət olan hüquq dərsliyinin yazı mətnindən sonra kitabın axırlarına əlavə edilmiş tablolardan biri diqqəti daha çox cəlb edir. Yazı mətnindən sonra 3-cü vərəqdəki (6-cı səhifə) tablounun üstündə yazılıb: «SSRİ xalq təhsilinin əsas prinsipləri, aşağıda sağ tərəfdə isə şəklin altında belə yazılıb: Stepanakert şəhərindəki 2 nömrəli orta məktəbin qabaqcıl alman dili müəllimlərindən biri Erna Daneliyan X-sinifdə dərş aparır. Ermənistan SSR» Moskvada nəşr olunmuş hüquq dərsliyindəki kobud və bağışlanmaz səhvə-saxtakarlıa qarşı 1988-ci ilin dekabrında kitabın redaktoru Q.P.Davidova etiraz məktubu göndərildi. (Bax: Gənclik jurnalı, Bakı 1989, iyul,s. 10; avqust,s.17) Buna cavab olaraq 1989-cu ildə kitabın redaktorluğundan üzürxahlıq məktubu alındı (məktub məqaləyə əlavə olunur).

Bu haqda professor Bəşir Əhmədov 1989-cu ildə nəşr olunmuş «Azərbaycan məktəbi» (№ 10) jurnalının 25-ci səhvəsindəki, «Bu diqqətsizlikdir, yoxsa...» adlı məqaləsində, Sovet dövləti və hüququnun əsasları dərsliyində buraxılmış səhvlə bağlı yazırdı.

...Düzdür, bu səhv dərsliyin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı düzəldilmişdir. Lakin respublikamızda rus, gürcü və s. məktəblərdə oxuyan şagirdlər indi də həqiqəti təhrif edən kitabdan istifadə edirlər. Bu, bizi bir də ona görə narahat edir ki, Moskvada buraxılmış həmin kitab bütün qardaş

respublikaların dillərinə tərcümə olunub şagirdlərin istifadəsinə verilmişdir...

Göründüyü kimi Azərbaycan tarixinin saxtalaşdırılması yalnız monoqrafiya, dərslik və məqalələrdə özünü göstərmir. Tariximiz keçmiş SSRİ mərkəzində Moskvada çap olunmuş xəritə atlas və dərslikdə də təhrif olunurdu. Saxtakarlara vaxtında cavab verə bilməməyimizin, etiraz səsi ucaltmağımızın acı nəticəsidir ki, erməni millətçiləri saxta sənədləri əldə bayraq edib müxtəlif üsullarla ərazilərimizi işğal edirlər.

Tarix dərsliklərində, xəritə və atlaslarında göstərilən qərəzli nöqsanlara qarşı etiraz əlaməti olaraq hələ 1990-cı ildə keçmiş sovetlər birliyi dövründə 13 müttəfiq, 19 muxtar respublikanın (Azərbaycan, Ermənistan Respublikaları və Naxçıvan MR istisna olmaqla) Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutlarına, Xalq Təhsil Nazirliklərinə, Moskvada xəritələri tərtib edən baş idarəyə və redaksiyalara məktublar göndərildi, teleqramlar vuruldu. Bir müddət keçdikdən sonra onlardan bu məsələyə münasibətlə əlaqədar oxucularda maraq doğuran müxtəlif məzmununda 11 adda məktublar alındı (məktublar əlavə olunur).

Академия наук СССР

Ордена Трудового Красного Знамени
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ СССР

117036, Москва, В-36, ул. Дм. Ульянова, 19
Для телеграмм: Москва, В-36
Тел. 126-94-66

373630, Азербайджанская ССР,
г. Нахичевань, второй микр-н,
д.5 кв.31

тов. Тагиеву Мирзали Ф.

Копия: в Отделение истории АН СССР
(117036, г. Москва, ул. Дм.
Ульянова д.19)

17.07.90 № 14105-2175-27

На № _____

Ваше предыдущее письмо по поводу учебников и атласов по истории СССР было передано в Отделение истории АН СССР для передачи академику Б.А. Рыбакову 15.02.90г № 14105-2175-12 о чем Вам и было тогда ообщено письмом за этим же номером. Последующие Ваши материалы тоже переданы в Отделение истории АН СССР.

И.о. Ученого секретаря

Института истории СССР АН СССР *А.А. Овсянников*

Академия наук СССР
Ордена Трудового Красного Знамени
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ СССР

117036, Москва, В-36,
ул. Дм. Ульянова, 19. Тел. 126-94-66

373630 Азербайджанская ССР,
Нахичевань, второй микрорайон,
д.5, кв.31.

М. ТАГИЕВУ

15.02.90 № 14105 2175-12

На № _____

Ваше письмо по поводу учебников и атласов по истории СССР передано академику Б.А.Рыбакову (его служебный адрес: 117036 Москва, ул.Дм.Ульянова, д.19, Отделение истории АН СССР).

Ученый секретарь

А.М. Некрасов

/А.М.Некрасов/

Государственный комитет СССР
по народному образованию

ГЛАВНОЕ
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

113833, Москва, М-230, ГСП.
ул. Люсиновская, 51

Телетайп: 111327, Диплом

Телефон: 237-42-44

06.03.80 № 72-02524/11-09

На № _____

373630 Нахичеванская АССР
г. Нахичевань
2-ой микрорайон, д. 5, кв. 31
т. Тагиеву М.

Уважаемый товарищ Мирзали Тагиев!

В связи с Вашим письмом, посвященным проблемам отражения в школьных учебниках некоторых исторических реалий древнего и средневекового Закавказья, сообщаем следующее.

В последнее время в адрес Гособразования СССР, издательства "Просвещение", Главного управления геодезии и картографии при Совете Министров СССР, Института истории СССР Академии наук СССР поступает много писем из Азербайджанской, Армянской и Грузинской ССР с критическими замечаниями по содержанию учебников по всеобщей и отечественной истории, учебных карт и атласов в части отражения в них истории Закавказья. В большинстве случаев эти замечания носят взаимоисключающий характер. Неоднократные попытки Института истории СССР АН СССР провести научные обсуждения проблем пока, к сожалению, не привели к положительным результатам из-за "принципиальной" непримиримости сторон. Ученые всех трёх республик выдвигают аргументы в пользу своей точки зрения, отказываясь учесть аргументацию оппонента. Согласитесь, в этих условиях очень трудно прийти к взаимоприемлемому учебному тексту, особенно в таком специфическом издании, как книга для средней школы.

Поэтому Всесоюзное совещание по проблемам школьного исторического образования, прошедшее на днях в Ярославле, рекомендовало проводить рецензирование рукописей новых всесоюзных учебников и макетов учебных карт специалистами союзных республик, чтобы уже до издания книг исключить (по возможности) спорные моменты.

Мы уверены, что нормализация обстановки в Закавказье - важнейшее условие для возвращения к товарищескому научному диалогу по всему комплексу исторических проблем региона.

Что касается Вашего письма, то оно направлено в издательство "Просвещение" для использования при подготовке учебника истории СССР (8 класса) к очередному переизданию.

Ведущий методист

В.К. Бацын

Тип. МИСИ, зак. 867, тир. 2000

Государственный комитет СССР
по народному образованию

ГЛАВНОЕ
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

113833, Москва, М-230, ГСП,
ул. Люсиновская, 51

Телеграмм: 111327, Диплом

Телефон: 237-42-44

373630, Нахичеванская АССР,
г. Нахичевань, 2-ой микро-

район, 5-31,
г. Тагйеву М.

На № _____

Уважаемый г. Тагйев М

Ваше письмо рассмотрено в Гособразовании СССР.

По поводу критических замечаний в адрес учебника по истории СССР для 8 кл. средней общеобразовательной школы под редакцией действительного члена АН СССР Б.А. Рыбакова сообщаем, что материал четвертого параграфа данного учебника на с. 21 - 24 посвящен не Армении, как Вы ошибочно указываете в письме, а истории древнейшего государства Урарту, которое охватывало земли, ныне являющиеся частью территории современных Турции, Ирана, Ирака и СССР. Урартийцы - это представители более 60 племен, союз которых известен с последней трети 2-го тысячелетия до н.э., а само государство пало под натиском ассирийцев и мидян в VI веке до н.э., т.е. задолго до формирования армянской народности. Урартийский язык (основной показатель этнической общности) не имеет аналогов в языках народов СССР.

Карта N 2 дает определенное представление о территориях древнейших государств Закавказья, Средней Азии и Северного Причерноморья, на врезке к ней изображено условное месторасположение Великой Армении конца I-го тысячелетия до н.э. без указания точных границ (см. "История СССР. 8 кл." (под ред. академика Б.А. Рыбакова), Москва, "Просвещение", 1989). Данное государственное образование было недолговечным, отличалось крайне слабыми внутренними связями между входившими в его состав областями и быстро распалось под ударами римлян. Точные его границы провести никто не в силах, поскольку в нашем понимании таковых реально не существовало. На карте народов Кавказа, содержатся прежде всего описания Страбона, где есть данные об Иберии и прикаспийских албанцах, находившихся в процессе распада в патриархально-родовых отношениях.

Тип. МИСИ, зак. 867, тир. 2 000

Сообщаем также, что учебники для средней общеобразовательной школы в СССР (подобно другим странам мира) являются авторскими. В частности, авторские права на учебник "История СССР. 8 кл." принадлежат его коллективу: Б.А.Рыбакову, А.А.Преображенскому и правопреемникам А.М.Сахарова и Б.И.Краснобаева. Общая редакция осуществлена академиком Б.А.Рыбаковым, что само по себе исключает возможность дополнительной редакции.

Гособразование СССР рассматривает учебники и рекомендует их к использованию в школьной практике на основании итогов экспериментальной проверки и заключения учебно-методических объединений по предметам (атласы по истории не рассматриваются и не грифуются, ответственность за их содержание несет издатель и ГУГК СССР). В декабре 1990 г. создана Межреспубликанская комиссия по проблемам школьного исторического образования, в которую вошли представители большинства союзных республик. Одной из функций данной комиссии будет выработка рекомендаций по совершенствованию содержания школьных учебников истории. Вместе с тем, авторы сохраняют за собой право высказывать в учебнике собственную (порой спорную) точку зрения на исторические процессы, события и факты. В настоящее время активно формируется рынок учебной литературы, разнообразных учебников по истории, что делает реальным выбор республикой, а в перспективе учителем и учащимся отвечающих их потребностям учебных книг по истории.

Доводим до Вашего сведения, что действительно в учебнике "Основы Советского государства и права" (авт.: Гуреев П.П. и др.) 1987 года издания по вине редактора В.А.Аденина в подстрочной подписи на цветной вклейке № 6 допущена ошибка. Редактор строго наказан. Издательство "Просвещение" принесло свои извинения читателям (см. Учительская газета, 1987, 6 июня, № 67; журнал "Преподавание истории в школе", 1987, № 6). Вышеназванный учебник не подлежит переизданию ввиду морального устарения.

Начальник

Н.Н.Нечаев

საგარეო ურთიერთობების
 სახელმწიფო განათლების სამინისტრო
 МИНИСТЕРСТВО НАРОДНОГО
 ОБРАЗОВАНИЯ ГРУЗИНСКОЙ ССР
 380002, თბილისი რ. უზნაძის ქ. № 52
 Тбилиси, ул. Д. Узнадзе, 52
 Тел. ბურ. 95-32-13

373630, Нахичеванская АССР,
 г. Нахичевань, П-й микрорайон,
 дом 5, квартира 31

30.01.91 № 01-12-10/09

ТАГИЕВУ МИРЗАЛИ

На № _____ от _____

На Ваше письмо от 03.12.90 г. № 10-2-281 сообщаем, что история СССР в общеобразовательных школах республики не изучается.

Однако Ваши замечания, относящиеся к Атласу истории древнего мира для 6 класса под редакцией Н.А.Смирнова (Москва, 1989 г., стр. II-III) считаем справедливыми, т.к. границы того времени Закавказья полностью искажены, по этому поводу Министерство просвещения Грузинской Республики направило в Москву первому заместителю Председателя Гособразования СССР тов. Шадрикову В.Д. свои замечания (№ 91-14-06/2913.28.08.90). Замечания были рассмотрены в институте истории СССР АН СССР и было принято решение внести следующие изменения в вышеупомянутый Атлас (стр. II-III) которые будут учтены при ближайшем переиздании карт и атласов.

I. На карте "Рост Римского государства (III в. до н.э. - II в. н.э., стр. II)

I.I. Снять на карте и в легенде границы территорий, зависимых от Римской империи, поскольку они менялись на протяжении пяти веков. Полосы - желты и оранжевые - сохранить, а в районе Фазиса уменьшить и показать только на

побережья. Отсутствие границ и наличие полос позволяет показать наличие зависимых территорий без четкого обозначения границ.

1.2. Снять подпись "Армения". Город Армасада показать знаком прочих населенных пунктов. Нанести дополнительно населенные пункты Армази (на месте Мцхета) и Кабалака (на месте нынешней Меки)/см. Атлас Азербайджанской ССР, 1963 г., стр. 208, населенный пункт Кабала - в античной транскрипции - Кабалака).

2. На карте "Падение Западной Римской империи" (стр. 13) подпись Иберия разместить, захватив Мцхету и дать размером шрифта как Армения и Албания. Желательно таким же размером дать и подпись Атропатена

Заместитель министра

И. Котегишвили И. КОТЕГИШВИЛИ

ҚАЗАҚ ССР
ХАЛЫҚҚА БІЛІМ БЕРУ
МИНИСТРЛІГІ
ҚОҒАМДЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫ
ОҚЫТУ БАС БАСҚАРМАСЫ

480100, Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 25
тел.: 63-42-94, 63-42-67

МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
КАЗАХСКОЙ ССР
ГЛАВНОЕ
УПРАВЛЕНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

480100, г. Алма-Ата, ул. Дзизбула, 25.
Для телеграмм: Алма-Ата, 100,
телетайп 251542, тел.: 63-42-94, 63-42-67

17.12.90 № 4-15-264-1

На № _____

373630 Нахичеванская АССР
г. Нахичевань, 8 мкр.
д. 5 кв. 31
Тагиеву Мирзали

Уважаемый Мирзали Тагиев!

Полностью разделяем Вашу озабоченность, что в истории не должно быть фальсификации и ошибок, особенно при освещении истории народов нашей страны, как это имело место в учебнике истории СССР для 8 класса, Москва, 1989 год при освещении истории Азербайджана.

В нашей республике наряду с созданием новых учебников по истории Казахстана и изучения ее как отдельного предмета, Министерство народного образования Казахской ССР объявило конкурс на учебники по истории для 5-II классов средней школы. В будущем в школах Казахстана будут изучаться два параллельных курса: Всеобщая история и История Казахской ССР. История же СССР войдет в курс Всеобщей истории.

Зам. начальника

И. Ботанов

И. Ботанов

УКРАЇНСЬКА РСР
МІНІСТЕРСТВО
НАРОДНОЇ ОСВІТИ

252001, м. Київ, вул. К. Маркса, 13
Телефон 229-16-34

УКРАИНСКАЯ ССР
МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

252001, г. Киев, ул. К. Маркса, 13
Телефон 229-16-34

04.01.91 № 2/2-28-4660

На №

Тов. Тагиеву Мирзали Ф.
373630 Нахичеванская АССР
г. Нахичевань
2-й микрорайон д. 5 кв. 31

Министерство народного образования УССР получило и рассмотрело Ваше письмо /копию/, содержащее критические замечания по содержанию учебника "История СССР, 8 кл."

Сообщаем, что все вопросы, связанные с подготовкой и выпуском этого учебника, входят в компетенцию Гособразования СССР и издательства "Просвещение". Мы лишь переводим его на украинский язык. Однако, считаем, что этот учебник нуждается в существенной переработке.

Что касается учебного пособия "Основы Советского государства и права", то при переиздании его на украинский язык, ошибки, допущенные в свое время "Просвещением", были исправлены. Сейчас этим пособием школы не пользуются.

Член коллегии министерства

В.Г. Шевченко

MINISTERUL ȘTIINȚEI
ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
AL R.S.S MOLDOVA

277005, or. Chișinău,
str. Bănulescu-Bodoni, 61
tel. 23-33-48

16.05.91 Nr. 1417

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ
И ПРОСВЕЩЕНИЯ ССР МОЛДОВА

277005, Кишинев, ул. Бăнулеску-Бодони, 61
тел. 23-33-48

Уважаемый Тагиев Мирзали!

Изучив Ваше письмо, относительно неточностей имевших место, по Вашему мнению, в учебниках истории СССР, Министерство науки и просвещения ССР Молдова сообщает, что мы принципиально поддерживаем стремление правдиво освещать исторические явления и факты.

Однако, по существу поднятого Вами вопроса мы не можем высказать свое мнение ибо это входит в компетенцию специалистов-историков по данному региону.

Одновременно сообщаем, что в республике, начиная с текущего учебного года, изучается история румын и всемирная история, в контексте последней включены материалы по истории СССР.

Были бы признательны, если бы Вы сочли нужным направить в адрес Министерства науки и просвещения ССР Молдова программу и учебник по истории азербайджанского народа для их включения в программу по истории для учащихся нашей республики.

Заместитель министра О. Бужор

Исполнитель: В. Хахеу

УДМУРТ АССР-ысь
КАЛЫКЕЗ ДЫШЕТОНЪЯ
МИНИСТЕРСТВО

МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
УДМУРТСКОЙ АССР

426051, г. Ижевск, М. Горького 73, тел. 77-38-34. Расчетный счет № 014134102 в
Удмуртском управлении жилсоцбанк.

От 10.01.91 № 37363
г. Нахичевань, II микрорайон 5, кв. 81
т. Тагиеву Мирзали

Министерство народного образования Удмуртской республики сообщает Вам, что в его компетенцию входит создание учебников и программ, касающихся преподавания удмуртского языка и литературы и краеведения. В связи с отсутствием специалистов по истории Грузии и Азербайджана мы не можем прислать Вам свои отзывы по сути допущенных искажений исторических фактов.

Заместитель министра-

А. В. Ерёменко.

Ордена „Знак Почета“

Научно-исследовательский институт языка, литературы,
истории и экономики при Совете Министров
Мордовской АССР

Келень, литературань, историйань
ды экономикань „Знак Почета“ ор-
денэнь Мордовской научно-иссле-
довательской институтось

Кялень, литературань, историйань
и экономикань „Знак Почета“ ор-
денонь Мордовская научно-иссле-
довательская институтсь

420000, г. Саранск, Пролетарская, 37. . 9 января 19 91 г.
№ 3 Телефоны № 7-44-57, 7-62-49.

Уважаемый Мирзали Тагиев

К сожалению, в нашем институте отсутствуют специалисты по истории и культуре Армении и Азербайджана. Профиль работы института связан с изучением истории народов Среднего Поволжья, в первую очередь, мордвы. Поэтому мы не можем с достаточной долей компетентности судить о таких сложных вопросах как историческая география Закавказья. Но мы поддерживаем любые попытки объективного анализа исторической реальности и выступаем против любых фальсификаций, с чьей стороны они не исходили бы.

Зав. сектором истории
кандидат исторических наук

В. А. Юрченков

УЧИТЕЛЬСКАЯ ГАЗЕТА

Газета Центрального Комитета КПСС

103635, Москва, ГСП-2 Проезд Сапунова, 13/15. Тел. 928-82-53

№ 99211 | 4

24.01.91 19 2.

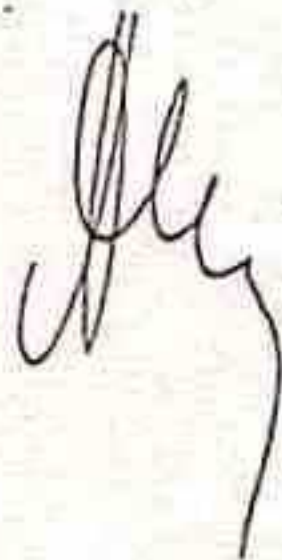
Зак. 7530.

Уважаемый т. Тагиев!

С вниманием прочитали Ваше письмо. Но вопросы, которые Вы поднимаете, находятся не в сфере нашей компетенции. Советуем обратиться в главное учебно-методическое управление общего среднего образования Гособразования (начальник Нечаев
Адрес Гособразования СССР: 113833, Москва, ул. Лжсиновская, 51.
Приемная: телефон 237-42-44 (Москва

С уважением

Ст. корреспондент отдела школ
и средних специальных учебных
заведений

А. Берштейн

Или маманы тебизин Тамар,
гүзүмү төбүмү!

Киминде мен поздравляю с Новым
1989 годом и пожеланиями здоровья
и счастья в личной жизни!

Биз правильно объясняет с вами
уликаны — в уредник: на этой странице
действительно доушена, и к моему
большому сожалению, эта досадка —
ошибка. Об этом свидетельствует тот
фрагмент, что на развороте последней странички
уредника (на форзаце), где приведена полная
ссылка структура «сер-дружная семья свет-
ских народов», там Казань-Карабахская
автономная область указана неправильно.
она принадлежит к Азербайджанской сер.

Так случилось, что мне, как ответвен-
ному редактору, не показали все материалы
и они не мог увидеть эту «гүзүмү ошиди».
Когда издательство опубликовало ошиди, то
дали о них объявление в Ульфенском
газете и в журнале «Кеңешчиликте»
в школе.

Эти вопросы мы выяснили. Вместе
с вами однофамильцем Тамары
Амкереи Солтановичем (работником
Министерства юстиции сер).

После этого я написал письмо директору

издательства "Космос" предлагаем
перепечатать учебник и строго записать
ошибочное издание. Сейчас этот
вопрос решается и, я надеюсь, скоро
будет издан доработанный вариант
учебника.

Все это так и тем не менее
критик и наш издатель за
допускающую издательством ошибку,
кроме внесения изменений в текст
учебника с поклоном моему содействию.

Самый лучший всем вам
пожелания в Новом 1989 году!

уважаемый

Давид

Р.З. В учебниках на азербайджанском
языке я надеюсь ошибка эта
была исправлена.

С ПОСЛАНИЕМ

373630

ПОСЛАНИЕ

г.р. Нахичевань
Азербайджанская ССР
Нахичеванская АССР
Зинкерт д. 15 кв. 31
Магмеву
Мирзани

Москва

Б. Исаакиевская 6/6
Давид

Məktublarda respublikalar həlli tələb olunan bu məsələ ilə əlaqədar müxtəlif fikirdədirlər. Bəziləri şərik, bəziləri bitərəf, digərləri isə ortaq və barışdırıcı mövqedə olduqlarını bildirirlər. Sənədlərdən aydın olur ki, dərslik və xəritələrin hazırlanmasında və rəy verilməsində keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyası, SSRİ Tarix İnstitutu aparıcı rol oynayırdı. Beləliklə hələ keçmiş Sovet dönəmində ermənilər müxtəlif riyakarlıqlardan istifadə edərək Azərbaycan torpaqları hesabına öz arzu və istəklərini həyata keçirməyə başlamışlar.

Bu bir həqiqətdir ki, ermənilərin xəyali “dənizdən-dənizə”, “böyük ermənistən” ərazisini reallaşdırmaq üçün XX əsrin müxtəlif illərində (1905-1907, 1918-1920, 1948-1953, 1988-1994-cü illər) azərbaycanlılara qarşı genişmiqyaslı qanlı hadisələr həyata keçirmişlər. Tarixə nəzər salsaq görürək ki, ermənilər qondarma “böyük ermənistən” ərazisini həyata keçirmək üçün Azərbaycanlılara qarşı daima ərazi iddialarında olmuşlar. Özlərinin məkrli niyyətlərini həyata keçirmək üçün Rus imperiyasına arxalanaraq azərbaycanlılara qarşı aşağıdakı illərdə milli qırğın, soyqırım, Qərbi Azərbaycan ərazisində yerləşən—Azərbaycanın əzəli ərazisi olan İrəvan torpağından azərbaycanlıların deportasiyasını və nəhayət XX əsrin son rübündə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü yenidən pozaraq Dağlıq Qarabağ hadisələrini törətdilər.

1. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanlılara qarşı milli qırğın törətməkdə erməni millətçi partiyası

həlledici rol oynadı və hazırlanmış plan 1905-ci ilin fevral ayında ermənilər tərəfindən həyata keçirildi.

2. Daşnaq dəstələri 1918-ci il mart ayının sonlarında Azərbaycanlılara qarşı kütləvi milli qırğın törətdilər. Azərbaycanlılara qarşı ermənilər tərəfindən törədilmiş mart soyqırımında 20 mindən çox azərbaycanlı öldürüldü.

3. Keçmiş SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli və 1948-ci il 10 mart tarixli qərarlarına əsasən 1948-1953-cü illərdə Ermənistan SSR-də yaşayan 150 mindən çox azərbaycanlı doğma yurdlarından zorla çıxarıldı.

4. 1987-ci ilin yayında Heydər Əliyev Moskvada SSRİ Nazirlər Sovetinin birinci müavini vəzifəsindən azad edildikdən sonra və 1987-ci ilin noyabr ayında M.S.Qorbaçovun (SSRİ-nin ilk və sonuncu prezidenti) əlaltılarından biri olan A.Aqanbekyan Azərbaycan Respublikasının tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi ilə bağlı Parisdə "Humanite" qəzetində (1987, 18 noyabr) verdiyi müsahibədən sonra, "Daşnaksütyun" partiyası başda olmaqla Azərbaycana qarşı bütün millətçi erməni təşkilatları və komitələrinin fəaliyyəti genişləndi. Yaranmış milli ədavətin ilk qurbanları yenə də Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılar olmaqla, 1988-ci ilin yanvarında Qafan və Mehri rayonlarından ilk qaçqınlar Azərbaycana pənah gətirdilər. 1988-ci ilin fevralında DQMV-də milli zəmində erməni-azərbaycan münaqişəsinin dərinləşməsi, ilk dəfə ermənilər tərəfindən Əsgəran-

da azərbaycanlıların qətlə yetirilməsi, Azərbaycan ərazinin 20%-nin işğal edilməsi və 1994-cü il may ayınadək faciəli hadisələrin törədilməsi nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı öz doğma yurdlarından zorla qovulub qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətində Azərbaycanda məskunlaşmışlar. “Xəyali”, “böyük ermənistan” ərazisini bərpa etmək üçün, Azərbaycan Respublikasının tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi ilə çıxış edən ermənilərin tələbi hələ keçmiş SSRİ dövründə-XI çağırış Ermənistan SSR Ali Sovetinin 7-ci sessiyasında müzakirə olunaraq deputatlar tərəfindən müdafiə olunurdu(11).

Təsadüfi deyil ki, yaranmış şəraitdən istifadə edən katolikos Vazgen Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşməsini müdafiə edərək bu haqda 1988-ci il iyulun 7-də Ermənistan televiziyası ilə çıxışında belə demişdir:

-”Keçən fevralın sonlarında Qarabağın erməni əhalisi birgə qərarla ana Ermənistana birləşmək arzusunu ifadə etdi. Bu qərar Konstitusiyaya və qanuna əsaslanırdı. Sovet Ermənistanı və xarici ermənilər fəxr ediləcək birlik və intizamla qarabağlıların ədalətli arzularına tərəfdar çıxdılar” (12).

Bütün bunlara baxmayaraq ermənilər tərəfindən Azərbaycanlılara qarşı yuxarıda göstərilən illərdə aksiyaların həyata keçirilməsi, tarixi həqiqətlərin təhrif edilməsi və s. bu kimi hadisələrin əsil qiyməti məhz möhtərəm Heydər Əliyevin

Azərbaycanda yenidən hakimiyyətə gəlişindən sonra verildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, dünya şöhrətli siyasətçi, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin “1948-1953-cü illərdə Azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” 18 dekabr 1997-ci il və “Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında” 26 mart 1998-ci il tarixli fərmanları, “XIX və XX əsr Azərbaycan tarixini obyektiv və əhatəli öyrənilməsi” üçün etdiyi tövsiyələri ermənilərin əsil simasını açmaqla yanaşı bu hadisələrə aydınlıq gətirmək və ona siyasi-hüquqi qiymət verməyə imkan yaratmışdı. Tarix göstərir ki, başda “Daşnaqsütyun” partiyası olmaqla bütün erməni təşkilat və komitələrinin fəaliyyətində Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının ön planda olmasına baxmayaraq qondarma, “böyük ermənistan” ərazisinin reallaşması xəyal olaraq qalacaq və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmaqla yanaşı təhrif edilmiş tarixi həqiqətlər özünün əsil qiymətini alır və alacaqdır.

Qərbi Azərbaycan ərazisinin-(indiki ermənistanın) əzəli sakinləri

Çoxəsrlik tarixə, zəngin mədəniyyətə malik yerli sakinləri- Azəri türkləri olan, orta əsrlərdə inşa edilmiş əzəmətli memarlıq abidələri ilə şöhrət qazanan Azərbaycan qədim və orta əsrlər dövründə şərəfli bir tarixi yol keçmişdir. Azərbaycan haqqında (həmçinin Cənubi Qafqaz) qədim Yunan tarixçisi Herodot (b.e.ə. V əsr), coğrafiyaşünas, tarixçi Strabon (b.e.ə. I əsr, b.e-nın I əsri), XVII əsrdə yaşamış səyyahlardan: Alman səyyahı Adam Oleari, Osmanlı səyyahı Övliya Çələbi, Fransız səyyahı J. Şarden, Rus tədqiqatçısı İ.N. Şavrov və s. öz əsərlərində tarixi əhəmiyyəti olan məlumatlar verirlər.

Azərbaycanın ərazisi və orada əzəldən yaşamış qədim tayfalar haqqında ilk və geniş məlumat «Tarixin atası» adlanan qədim Yunan tarixçisi Herodotun «Tarix» əsərində verilmişdir (4, s.7). Mənbələrdə ən qədim türk tayfalarının Azərbaycanda b.e.ə. III-I minilliklərdə yaşadıkları göstərilməklə yanaşı, Azərbaycanın əzəli və yerli sakinlərinin türk tayfalarından ibarət olduğu təsdiq olunmuşdur (4, s. 231). Təsadüfi deyil ki, Əməvilər sülaləsinin (661-750) 1-ci nümayəndəsi xəlifə Müaviyyə (661-680) türklərin Azərbaycanda əlaqəsini soruşanda, ona vəziri belə cavab vermişdir: «Azərbaycan qədimdən türk tayfaları tərəfindən məskunlaşmış ölkədir» (4, səh.223). Tarixdən məlumdur ki, Azərbaycanın

həmçinin Qərbi Azərbaycan ərazisinin əzəli və yerli sakinləri Azəri türkləri olduğu halda, ermənilər isə bu ərazilərə Çar Rusiyasının təşəbbüsü ilə tarixin müəyyən mərhələlərində xarici ölkələrdən köçürülərək gəlmə bir xalqdır. Qərbi Azərbaycan-indiki Ermənistan bölgə-sinə ermənilərin köçürülərək gəlmələrinin və ərazi əldə etmələrinin əsasının qoyulması tarixi XIX- əsrin əvvəllərinə aiddir. Tarixi mənbələrdə göstərilir ki, Rusiya-İran müharibəsinin gedişində 1827-ci il oktyabrın 1-də İrəvan qalası ruslar tərəfindən işğal olunduqdan sonra Çar I- Nikolayın fərmanı ilə rus qoşunlarının komandanı İ.F.Paskeviçin tituluna «Erivanski» sözü əlavə edildi. 1826-1828-ci illərdə Rusiya-İran müharibəsinin gedişində İrandan və Azərbaycanın cənub ərazilərindən Zaqafqaziyaya o cümlədən Qarabağa 18 min erməni ailəsi köçürüldü. Bundan sonra Türkmənçay müqaviləsinin (10 fevral 1828-ci il) XV maddəsinə əsasən ermənilər maneəsiz olaraq Zaqafqaziyaya-Cənubi Qafqaza köçürülərkən onların Şimali Azərbaycan torpaqlarında, xüsusilə Naxçıvan, İrəvan və Qarabağda yerləşdirilməsinə mühüm əhəmiyyət verilirdi. Bu hadisədən bir müddət sonra 1828-ci il martın 21-də Naxçıvan və İrəvan xanlığı ləğv edilərək onların ərazisində, «Erməni vilayəti» adlı qondarma bölgə yaradıldı.(6,s 144). Ermənilər İrəvan ərazisinə, o cümlədən Azərbaycanın dilbər güşəsi olan Qarabağa və digər ərazilərə XIX-XX əsrlərdə Rus imperiyası tərəfindən İrandan və Türkiyədən həmçinin XX əsrdə Yunanıstan,

Suriya, Fransa və s. ərazilərdən köçürülərək yerləşdirilmişdi.

Bu barədə rus tədqiqatçısı İ.N.Şavrov yazırdı: «1828-ci ildən «1830-cu ilədək biz Zaqafqaziyaya 40 mindən çox İran və 84600 Türkiyə ermənisi köçürdük və onları erməni əhalisinin cüzi olduğu Yelizavetpol (Gəncə) (Qarabağ ərazisi bu quberniyaya dixil idi) və İrəvan quberniyalarının ən yaxşı torpaqlarında yerləşdirdik. Onlara 200000 desyatindən çox xəzinə torpağı ayrıldı.... 1896-cı ildən 1908-ci ilə kimi Zaqafqaziyaya, o cümlədən Qarabağa 400-min erməni köçürülmüşdür» (1, s. 59-61. 4, s-582).

1956-cı ildə Erevanda nəşr olunmuş «İz istorii Russkoqo-Armyanskiy otnoşeniy» kinqa I (Rus-erməni əlaqələri tarixindən) adlı kitabın 227-ci səhifəsində erməni tarixçisi M.G.Nersesyan belə yazırdı:

«... XIX yüz ilin 20-ci illərin sonunda bu bölgələrə, Şərqi Ermənistanına 40000-dən çox İran, Türkiyədən isə 90000 erməni köçürülmüşdü» (7, s.139).

1830-cu ildə Türkiyənin Ərzurum və Bəyazid ərazilərindən 45 min nəfər erməni köçüb gəlmiş və Göyçə mahalında məskunlaşmışlar.

1915-ci ildə Rus ordusu ilə Türkiyədən gələn 200 min nəfər erməni Cənubi Qafqazın müxtəlif ərazilərində, o cümlədən İrəvan quberniyasında yerləşmişdi. Arxiv materiallarından aydın olur ki, 1831-ci ildə İrəvan əyalətində 50 min nəfər

azərbaycanlı, 45,2 min nəfər isə gəlmə erməni vardı. Gəlmələr hesabına Qərbi Azərbaycan kəndlərində ermənilərin sayı artsa da belə hələ XIX əsrin 2-ci yarısında Ermənistanda 2310-kəndin 1500-dən çoxu azərbaycanlılara aid idi (5,s.66). Ümumiyyətlə, 1918-ci ildə Ermənistanda əhali 1.510.000 nəfərə çatırdı ki, bunun da 795.000 nəfəri erməni, 575.000 nəfəri müsəlman, 140.000 nəfəri isə digər millətlərdən idi (8, s.14). Keçmiş SSRİ dövründə 1946-cı ildə Suriya, Yunanıstan, Lübnan, İran, Bolqarıstan və Rusiyadan 50,9 min, 1947-ci ildə Fələstin Suriya, Fransa, ABD, Yunanıstan, Misir, İran və Lübnandan 35,4 min erməni qəbul edilərək Ermənistanda yerləşdirildi (7, s.170) Həmçinin bax: İstoriya Armiyanskoqo naroda (Erməni xalqının tarixi) I hissə. Erevan 1951, s. 365).

İrəvan ərazisində ermənilərin gəlmə xalq olduqları barədə tarixçi-etnoqraf, tanınmış toponimist Q.Ə.Qeybullayev «Qədim türklər və Ermənistan» adlı kitabında belə yazırdı: «...Ermənistan ərazisində azərbaycanlıların ulu əcdadları hələ eradan əvvəl VIII-VII əsrlərdə yaşayırdılar. O zaman ermənilər Kiçik Asiyada məskun idilər. Ermənilər indiki Ermənistan ərazisinə gəlmə olduqlarına görə erməni dilində Ermənistanda qədim toponimlər yoxdur. Buna görə də XIX əsrdə bütün əhalisi ermənilərdən ibarət olan kəndlərin və ermənilərlə azərbaycanlıların qarışıq yaşadıkları kəndlərin adları da azərbaycanca idi. Onlardan bir neçəsinin adlarına diqqət edək: Babakişi, Karvansaray (Qarnıyarıq), Tayçarıq, Yaycı,

Ağadək, Paşalı, Ağamzal, Vərməzyar, Cənnətli, Zöhrablı, İmamşalı, Qulaməli, Təzəkənd, Tamamlı, Şirabad, Birəli (Pirəli), Şahab, Ağcaqala, Əlibəyli, Armudlu, Hacıqara, Köçərli, Cəfərabad, Zeyvə, Korpəli, Molla Bəyazid, Molla Dursun, Sərdarabad, Təpədibi, Uzunoba, Xatunarx, Çubuxçu, (Kamalabad), Böyüyk Şəhriyar, Kiçik Şəhriyar, Böyük Körpü, Hacı Bağır, Gözlü, Güllücə, Dədəli, İlançalan, Gülablı, Molla Qasım, Saçlı, Damcılı, Ələtli, Əlican, Əli-Qızıl, Daşburun, Qazıqışlaq, Nəcəfli, Xəlfəli, Abasgöl, Molla Kəmər, Ağbulaq, Əlixan, Arıq Vəli, Bəndovan, Baş-Göy, Boz-Abdal, Bazıkənd, Boz-Yoxuş, Güllü-bulaq, Dərbənd, Dərəgöy, Qaraqışlaq, Qanlıca, Qaçaqılı, Göygülü, Düzkənd, Qurdlubulaq, Mahmudcuq, Nalbənd, Palıdlı, Təknəli, Təpədolaq, Toy-Xaraba, Hacıqar, Hacınazqulu, Şiştəpə və b.» Qeyd olunan yer adları onu göstərir ki, ermənilər həmin kəndlərdə sonralar yaşamağa başlamışlar, çünki göstərilən kəndlərin ermənicə adları yox idi (5,s. 65).

Ümumiyyətlə Ermənistan ərazisində qədim türk mənşəli toponimlər ilk dəfə b.e.ə. VIII-VII-əslərə aid Urartu mənbələrində qeyd olunmuşdur (5,s.43).

Qərbi Azərbaycanın İrəvan əyalətində qədim dövrdə, erkən və orta əsrlərdə mövcud olmuş türk mənşəli toponimlərin Azəri-türkcəsində olması bir daha Azərbaycan türklərinin Qərbi Azərbaycan ərazisinin qədim və yerli sakinləri olduğunu və orada əzəldən yaşadıklarını sübut edir. Deyilənləri nəzərə

alaraq xanlıqlar dövründə (XVIII əsr) İrəvan xanlığının 15 mahaldan ibarət olması və həmin mahalların (həmçinin orada olan çay, göl, dağ və s.) adlarının (toponimlərin) Azərbaycan türkcəsində olması faktlarına diqqət yetirək.

1. Qırxbulaq mahalı	22 kənd
2. Zəngibasar mahalı	26 kənd
3. Qarnibasar mahalı	52 kənd
4. Vedibasar mahalı	21 kənd
5. Şərur mahalı	50 kənd
6. Sürməli mahalı	49 kənd
7. Dərəkənd-Parçenis mahalı	55 kənd
8. Saadlı mahalı	9 kənd
9. Talin mahalı	20 kənd
10. Seyidli-Axsaqlı mahalı	20 kənd
11. Sərdarabad mahalı	22 kənd
12. Kərbibasar mahalı	40 kənd
13. Aparan mahalı	39 kənd
14. Dərəçiçək mahalı	37 kənd
15. Göyçə mahalı	59 kənd

(5, s. 67)

İrəvan ərazisində əzəldən yaşayan və yerli əhalinin Azərbaycan türklərindən ibarət olması, ermənilərin isə həmin ərazilərə çar rusiyası tərəfindən köçürülərək gəlmə xalq olduğu, həmçinin Qərbi Azərbaycanın İrəvan əyalətində mövcud olmuş qədim türk mənşəli toponimlərin Azərbaycan türkcəsində olması onu göstərir ki, oradakı ərazinin

ən qədim və yerli sakinləri Azərbaycan türkləridir. yanaşı Azərbaycan türkləri “Tatar” adı ilə göstərilir.

Maraq doğuran tarixi mənbələrdən biri də 1886-cı ildə E. Kondratenkoqunun redaktorluğu altında tərtib olunmuş İrəvan quberniyasının xəritəsində göstərilən toponimlərin azəri türkcəsində olmasıdır. Misal: Sarvanlar, Arzu kənd, Sərdarabad, Güllücə, Daşvurun, Qazı–Qışlaq, Mehriban, Şirabad, Qəmərli, Kamalı, Molla–Göyçə, Yqublu, Alagöz, Gözəl dərə , Qara xal, Xeyirbəyli, Əli Məmmədli, Baş–abaran, Göyçə gölü və s. İrəvan quberniyasının xəritəsinə baxdıqda oradakı toponimlərin Azəri türkcəsində göstərilməsi faktı Qərbi Azərbaycan–İndiki Ermənistan ərazisini qədim və yerli sakinlərinin Azərbaycan türklərindən ibarət olması bir daha öz təsdiqini tapmış olur.

Həmin xəritədə İrəvan quberniyasında yaşayan əhalinin tərkibi, say cədvəli və yer adları göstərilməklə yanaşı 7 xalqın adı çəkilir; erməni, tatar rus, yunan, aysor, kürd, mordva. (Xəritədə Azərbaycan türkləri tatar adı ilə göstərilir). İrəvan quberniyasının xəritəsində tarixi əhəmiyyəti olan faktlarından biri də Cənubi Qafqazda və Qərbi Azərbaycan ərazisinə İran və Türkiyədən ermənilərin köçürülməsinə baxmayaraq İrəvan quberniyasının mərkəzi şəhərində, xüsusilə İrəvan şəhərinin özündə və digər yerlərdə yaşayan, tatarların (Azəri türkləri) ermənilərdən sayca çox olmasıdır. Misal:

1. İrəvan şəhərində 7228-Tatar (Azərbaycan-türkü), 7142-erməni

İrəvan quberniyasının qəzalarında

1. İrəvan qəzasında 52880-Tatar, 36426-erməni

Bundan başqa Aleksandropol şəhərində (Erkən və orta əsrlərdə Gümrü, Sovet dövründə Leninakan adlanıb) 881, qəzasında 4580, Novo-Bayazid (Yeni Bəyazid 1959-cu ildən Kamo adlanır) qəzasında 29523 və Eçmiədzin qəzasında-30203 və Surmalinski (Sürməli) qəzasında 34351 tatar (Azəri-türkü) yaşayırdı (7).

Qərbi Azərbaycanda və Dağlıq Qarabağın ərazisində yaşayan yerli sakinlərin Azərbaycan türkləri olduğunu və ordakı toponimlərin türk mənşəli olduğunu təsdiq edən digər bir tarixi əhəmiyyəti olan sənədə—sonuncu Rus çarı II Nikolayın hakimiyyəti (1896-1917) dövründə 1903-cü ildə tərtib olunmuş və 1914-cü ildə çapdan çıxmış Qafqaz hərbi dairəsinin hərbi topoqrafik xəritəsinə baxdıqda diqqəti daha çox cəlb edən Qərbi Azərbaycanın ərazisindəki yer adları və Qarabağ ərazisindəki toponimlərin ermənicə deyil, məhz türkcə (Azərbaycan türkcəsi) olmasıdır. Misal: Alagöz dağı, Göyçə gölü, Bazar çayı, Gözəldərə dağı, Qəmərli, Dəvəli, Çardaxlı, Qarabulaq, Karvansara, Dilican, Dərəçiçək, Qabıqlı, Mədinə, Çubuqlu və s. Qeyd olunan hərbi xəritədə Qarabağın mərkəzi Xankəndi adı ilə göstərilir.

Qeyd olunan hərbi xəritədə Qərbi Azərbaycan ərazisindəki toponimlərin bütövlükdə Azəri türçəsində

göstərilməsi, İrəvan ərazisinin əzəli və yerli sakinlərinin tarixən Azərbaycan türklərindən ibarət olduğu və həmin ərazinin (İrəvan) Azərbaycan türklərinə məxsus olduğu birdaha öz təsdiqini tapmış olur. Buna görə də adı çəkilən, 1903-cü ildə tərtib olunmuş hərbi xəritəçi İrəvan ərazisinin yerli sakinlərinin Azərbaycan türklərindən ibarət olmasını təsdiqləyən çox əhəmiyyətli, tarixi sənəddir.

Göstərilən və adı çəkilən faktlarla yanaşı 1928-ci ildə Moskvada çapdan çıxmış, «SSRİ xalqlarının inzibati ərazisi və etnoqrafik atlası»nda da (s.49) Zaqafqaziyanın tərkib hissəsi olan İrəvan ərazisindəki qədim yer adlarının (toponimlərin) türk mənşəli olması faktı göstərilərək həmin ərazilərin ilk və yerli sakinlərinin Azərbaycan-türkləri olması dolayısı ilə də olsa təsdiqlənir. Misal: Qazançı, Uzunlar, Karvansara, Dilican, Dərəçiçək, Göycə gölü, Bazar çay, Basar-keçər, Qəmərli, Alagöz dağı və s.

Araşdırma nəticəsində aydın olur ki, ermənilər Qərbi Azərbaycanın İrəvan əyalətinə və b. ərazilərə gəlmə olduğundan eyni zamanda orada yaşayan yerli əhalinin Azərbaycan türkləri olduğundan oradakı (İrəvan) qədim yer adları ermənicə deyil, məhz Azərbaycan türkcəsindədir. Bundan başqa Qərbi Azərbaycanın yerli sakinlərinin Azəri türklərindən ibarət olmasını təsdiqləyən digər tarixi faktlardan biri də İrəvanda orta əsrlərdə inşa edilmiş Azərbaycan-türk memarlıq abidələrinin olmasıdır. Qərbi Azərbaycan ərazisində inşa edilmiş

orta əsr Azərbaycan-türk memarlıq abidələri İrəvanın tarixində əhəmiyyətli bir yer tutmaqdadır.

Deyilənlərə misal olaraq erməni müəllifləri tərəfindən yazılmış və 1968-ci ildə Moskvada nəşr olunmuş, Ermənistanın tarixindən bəhs edən «Erevan» adlı tarixi kitabdan bəzi sətirlərə diqqət edək: «İrəvan qalası 1582-1583-cü illərdə Fərhad paşa tərəfindən inşa edilmişdi. 1760-cı ildə inşasına başlanmış və Hüseyinli xanın hakimiyyəti illərində (1764-1768) başa çatmış, Azərbaycan memarlığının ən yüksək incəsənət abidəsi sayılan, öz görkəmi ilə səyyahları heyran edən, İrəvan məscidləri arasında ən böyük məscid olan əzəmətli Göy-məscid, 1687-ci ildə tikilmiş Novruzəli xanın məscidi, 1725-ci ildə inşa edilmiş Rəcəb paşa məscidi, XVIII əsrin əvvəllərində inşa edilmiş Abbas Mirzə Camesi, Paqos-Petros kilsəsinin yanında yerləşən Zal-xanın məscidi, XVIII əsrin sonlarında Mahmud xanın dövründə inşa edilmiş Sərdar sarayı (3, s. 18-55) və s. onlarca belə Qərbi Azərbaycan-ərazisində inşa edilmiş orta əsr Azərbaycan memarlıq abidələrini misal göstərə bilərik.

Xanlıqlar dövrünə aid mənbələrə baxdıqda görürük ki, İrəvan xanlığının əsasının qoyulmasında və onun idarə olunmasında bir nəfər də olsun belə erməni iştirak etməyib. İrəvan xanlığı yalnız Azərbaycan xanları tərəfindən idarə olunub. Bu barədə milliyyətçə erməni olan Kahin Hovanes Şahxatunyan xronoloji ardıcılıqla özünün tərtib etdiyi siyahıda məlumat verərək 1441-ci ildən 1828-ci

ilədək İrəvanı idarə etmiş 49 azərbaycanlı hakimin adlarını çəkir. «Erevan» adlı kitabda da İrəvan xanlığının idarə olunmasında iştirak etmiş xanlar sırasında erməni adı göstərilmir (3.s.18-55).

Əlavə olaraq onuda qeyd etmək lazımdır ki, 1918-ci ilin may ayında ermənilər Qərbi Azərbaycan ərazisində özlərinin yeni dövlətini yaradarkən bir qrup erməni nümayəndələri İrəvan şəhərini Ermənistanın paytaxtı edilməsi üçün Azərbaycan hökumətinə müraciət etdilər. 1918-ci il mayın 29-da Azərbaycan Milli Şurasının iclasında həmin müraciət müzakirə edildi. Gərgin müzakirələrdən sonra Milli Şura İrəvan şəhərini ermənilərə güzəştə getdi (6,s.274).

Ermənilərin Azərbaycandan qopardığı qədim İrəvan şəhəri keçmiş Sovetlər birliyi dövründə özünün tarixi adını 1936-cı ilə kimi saxlamışdı. (1936-cı ildən İrəvan şəhəri Yerevan adlandı) (2,s.128).

Beləliklə qeyd olunan faktlara əsasən İrəvanda ərazilərin əzəli və yeri sakinlərinin Azərbaycan türkləri olduğu və ermənilərin isə gəlmə xalq olduğu sübut olunaraq tarixi sənədlərdə öz əksini tapmışdı.

Qərbi Azərbaycan ərazisinin əzəli və yerli sakinlərinin Azərbaycan türkləri olmağına baxmayaraq Rus imperiyası tərəfindən ora köçürülən ermənilər XX əsrin 1-ci və 2-ci yarısında azərbaycan türklərini öz doğma yurdlarından didərgin salmaq üçün Rus imperiyasının əli ilə özlərinin məkirli niyyətlərini həyata keçirdilər. Belə ki, mərkəz (Moskva) ermənilərin maraqlarına uyğun olaraq 1948-1953-cü illərdə

Qərbi Azərbaycandan (Ermənistan SSR) 150 mindən artıq azərbaycanlı, o cümlədən 1988-1994-cü illərdə bir milyondan artıq azərbaycanlı öz doğma ata-baba yurdlarından zorla çıxarmış və onlar qıçqın və məcburi köçkün halında Azərbaycanda məskunlaşmışlar. Ermənilərin Azərbaycan-türklərinə qarşı müxtəlif illərdə törətdiyi zorakı hərəkətlərin, xüsusilə azərbaycanlıların öz doğma yurdlarından zorla qovulmasının əsil qiyməti Azərbaycanda xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən verilmişdir. Azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan zorla köçürülməsi dövrünü araşdırıb, tarixi həqiqətləri üzə çıxarmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev «1948-1953-cü illərdə Azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında» 18 dekabr 1997-ci ildə fərman verdi. Ermənilərin zorakı hərəkətlərinə dövlət səviyyəsində qiymət verən, Azərbaycanın itirilmiş torpaqlarının sülh yolu ilə qaytarılması üçün öz səyini, bacarığını əsirgəməyən dünya şöhrətli siyasətçi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev demişdi: «Xalqımız daim bilməlidir ki, bizim tarixi torpaqlarımız hansılar olubdur. Hansılar, nə vaxt əlimizdən gedibdir, niyə görə əlimizdən gedibdir və şübhəsiz ki, bunlar qaytarılmalıdır. Biz qaytara bilməsək, gələcək nəsillər bunları qaytaracaqlar».

Mirzə Yusif Qarabaği və onun "Tarixi-safi" əsərində erməni millətçiliyi mövqeyi

XIX əsrin 2-ci yarısında Azərbaycanda tarix elmi inkişaf etdiyindən bu sahədə bir çox əsərlər yazılmışdır. Bu dövrdə tarix elmi Mirzə Yusif Qarabaği, Rzaqulu bəy Mirzə Camal oğlu, Əhməd bəy Cavanşir, Həsənəli xan Qaradaği, Mir Mehdi Həşimzadə və başqalarının şəxsində təmsil olunmuşdur. Adı çəkilən tarixçilər içərisində hər bir azərbaycanlı oxucusunu, ziyalisını təəccübləndirən və heyrətləndirən hal milliyətçə erməni olan bir tarixçinin Azərbaycan tarixi dərsliklərinə salınmasıdır. Həmin tarixçi xristian dininə mənsub olan, fəaliyyətində kilsə hökmranlığına tərəfdar çıxan, klerikal erməni millətçiliyi mövqeyindən Qarabağın tarixinə aid yazdığı, "Tarixi-Safi" adlı kompilyativ əsərində erməni təəssübkeşliyini, riyakarlığını, saxtakarlığını ortaya qoyan, tarixi mənbələrdə dəyərli tarixçi kimi adı çəkilən, milliyətçə erməni olan Mirzə Yusif Qarabağıdır.

Mirzə Yusif Qarabağının yazdığı "Tarixi-Safi" əsəri həm Sovetlər birliyi dövründə, həm də təəssüf ki, müasir dövrdə dərslik və digər mənbələrdə hələ də məşhur və əhəmiyyətli bir tarixi əsər kimi göstərilməkdədir. Deyilənlərə aydınlıq gətirmək üçün bir neçə tarixi mənbələri nəzərdən keçirək.

1) Azərbaycan tarixi II-cild (III-cilddə) Bakı-1964. Orada yazılır:

....Mirzə Yusif fars dilində yazılmış və Qarabağın tarixinə həsr olunmuş məşhur, "Tarixi-Safi" əsərinin müəllifidir. Bu elmi əsər, xüsusilə onun ikinci hissəsi XVIII əsrin ikinci yarısı-XIX əsrin başlanğıcında Rusiya-İran münasibətlərini öyrənmək üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir (4, s.372).

2) Azərbaycan tarixi IV-cild (VII-cilddə) Bakı-2000. Orada yazılır:

....Azərbaycan erməni və fars dillərini yaxşı bilən, şərh etdiyi hadisələrin çoxunun şahidi olan Mirzə Yusif 1855-ci ildə fars dilində "Tarixi-Safi"ni yazmışdır.

....Mirzə Yusifin əsəri, xüsusilə ikinci hissəsi XVIII yüzilliyin ikinci yarısı XIX yüzilliyin əvvəlində Azərbaycan tarixi və XVIII yüzilliyin sonu-XIX yüzilliyin əvvəlində Rusiya-İran münasibətlərini öyrənmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir (5, s.343).

3) Azərbaycan tarixi X-sinif (Bakı-2005). Orada yazılır:

.....Mirzə Yusif (1798-1864) Qarabağın tarixinə həsr olunmuş məşhur "Tarixi-Safi" əsərinin müəllifidir. Əsər XVIII əsrin ikinci yarısı-XIX əsrin başlanğıcında Azərbaycan tarixini, xüsusilə, Rusiya-İran münasibətlərini öyrənmək üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir (7, s.133).

Bundan başqa müxtəlif illərdə yazılmış və nəşr olunmuş digər Azərbaycan tarixlərində də- XIX yüzilliyin ikinci yarısında Azərbaycanda tarix elmi

sahəsində fəaliyyət göstərmiş azərbaycanlı tarixçilərin adı çəkilərkən milliyətcə erməni olan Mirzə Yusif Qarabağının adı nədənsə öndə çəkilir.

Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, hələ keçmiş Sovetlər biriliyi dövründə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Redaksiya Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə 1967-ci ildə Bakıda çapdan çıxmış “XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan tarixşünaslığı” adlı elmi-tədqiqat əsərində və 1987-ci ildə Bakıda çapdan çıxmış Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının (X-cilddə) VI cildində və 1989-cu ildə Bakıda çapdan çıxmış “Qarabağ salnamələri” adlı tarixi kitabda Mirzə Yusifin fəaliyyəti və yazdığı “Tarixi-Safi” adlı əsəri dolayısı ilə tənqid olunub araşdırılaraq əsl tarixi həqiqətlər öz əksini tapmışdır. Mirzə Yusif Qarabağının dini mənsubiyyəti, milliyəti və Azərbaycan tarixindəki saxtakar, riyakar və erməni millətçiliyinə xas olan mövqeyi haqqında və klerikal erməni millətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” adlı kompilyativ əsəri haqqında ətraflı, doğru-dürüst məlumat əldə etmək üçün adı çəkilən mənbələrə istinad edək.

“XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan tarixşünaslığı” (səh.88-133)

Milliyətcə erməni olan Mirzə Yusif 1798-ci ildə Qarabağın Hadrut kəndində anadan olmuşdur. Onun atası Nerses Cənubi Azərbaycanın Əhər şəhərindən

idi. (Əhər XVIII əsrin ortalarında Cənubi Azərbaycanda yaradılmış Qaradağ xanlığının mərkəzi idi). Nerses İran hökmdarlarının ermənilərə münasibətlərindən narazı qaldığı üçün Qarabağa köçmüşdü. 1804-1813-cü illərdə olmuş Rusiya-İran müharibələrində 8-9 yaşlarında İrana əsir düşmüş (bəzi mənbələrdə 10-11 yaş göstərir). Mirzə Yusif orada islamı-müsəlmanlığı qəbul etmiş, ərəb, fars və azərbaycan dillərini mükəmməl öyrənərək Əmirxan Sərdarın (Əmirxan Sərdar-Qacarlar sülaləsinin 2-ci nümayəndəsi olan Fətəli şah Qacarı (1797-1834) qaynatasıdır) divanında mirzəlik etmişdi (8, s.89).

1828-ci ildə Türkmənçay sülh müqaviləsi bağlandıqdan sonra Qarabağa qayıdan Mirzə Yusif keşiş Bağdasar Cəlalyanın təkidi ilə yenidən xristianlığı qəbul edir. 1854-cü ildə Kaspı və Şimali Dağıstan ölkələrinin komandanı general-leytenant knyaz Qriqori Orbelianinin yanında xidmətə girdikdən sonra (8,s.90,92) onun tapşırığı və knyaz D.Georqadzenin yardımı ilə Mirzə Yusif IX fəsildən ibarət "Tarixi-Safi" adlı əsərini yazmağa başlayır və əsəri 1855-ci ildə bitirir (8, s.92).

"Tarixi-Safi" əsəri IX-fəsildən ibarət olmaqla ümumi səhifəsi 288-səhifədir və hər fəsil aşağıdakı sayda vərəqdən ibarətdir.

I-fəsil – 10 vərəq	IV-fəsil – 4 vərəq	VII- fəsil – 8 vərəq
II-fəsil – 2 vərəq	V-fəsil – 2 vərəq	VIII-fəsil – 28 vərəq
III-fəsil – 15 vərəq	VI-fəsil – 28 vərəq	IX-fəsil – 47 vərəq

“Tarixi-Safi” əsərini oxuyarkən müəllifin obyektivlikdən nə qədər uzaq olduğu və klerikal-erməni millətçiliyinin əsiri olduğu aydın nəzərə çarpır. Belə ki, bütün əsər boyu Mirzə Yusifin Azərbaycan tarixindəki saxtakar fəaliyyəti və eyni zamanda erməni millətçiliyinə xas olan qərəzli mövqeyi diqqəti cəlb edir. Bu deyilənləri təsdiq etmək üçün “Tarixi-Safi” əsərinin 5-ci, 6-cı, 8-ci və 9-cu fəsillərindən bir neçə tarixi faktları göstərmək kifayət edər

Adı çəkilən əsərin 5-ci fəslı, “İslamiyyətdən sonra İranda səltənət sürmüş padşahlar” adlanır. Bu fəsil 2-vərəqdır. Burada Ağqoyunlular, Qaraqoyunlular və Səfəvilər haqqında müəllif olduqca müxtəsər və eyni zamanda qarışıq və nöqsanlı məlumat verir (8, s.98). “Tarixi-Safi”nin 28 vərəqdən ibarət olan 6-cı fəslı, “İranda hakimiyyətin parçalanması, Nadir şah və onun şahlıq taxtına çıxmasına dair azca məlumat” adlanır (8, s. 99). Kompilyativ mahiyyət daşıyan bu fəsil Nadirin öldürülməsi ilə bitir və burada müəllif diqqətə layiq yeni bir məlumat vermir, əksinə hadisələrin gedişini və tarixini təhrif edir (8, s. 100). “Tarixi-Safi”də Nadirin Muğan qurultayında şah seçilməsinə dair verilən məlumat da təhrif edilmişdir (8, s.101). Bu deyilənlərlə yanaşı onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəllif öz əsərində xalq kütlələrinə mənfi münasibət bəsləyir, onları “əşrar” (quldur) və “sərkəş” (dikbaş) kimi nalayiq sözlərlə təhqir edir. Eyni zamanda əsərdə Nadirin Dağıstandakı zülmünə və soyğunçu siyasətinə qarşı mübarizə aparanları

“sərkəş” və “əşrar” adlandırır və Dağıstan xalqlarının azadlıq mübarizəsinə mənfi qiymət verir (8, s.93).

Qeyd etmək lazımdır ki, Mirzə Yusif əsərin müqəddiməsində vəd verdiyi obyektivliyə əməl edə bilməmiş və bir sıra tarixi hadisələrin izahında istifadə etdiyi erməni müəlliflərinə tənqidi yanaşa bilmədiyindən istər-istəməz erməni təəssübkeşliyindən yaxa qurtara bilməmişdir. Müəllif əsərin “Xəmsə və Zəngəzur mahalları, orada olan erməni mülükləri və xanlar” adlanan, 28 vərəqdən ibarət olan 8-ci fəslində Qarabağın Xəmsə mahallarından bəhs edərkən Arranı (Arran- Qafqaz Albaniyasının Ərəb mənbələrində adı) Ermənistanın bir hissəsi kimi qələmə verir. Erməni tarixçisi Mikael Çamçıyanın dərin təsiri altında olan Mirzə Yusif klerikal erməni millətçiliyindən yaxa qurtara bilmədiyini üçün əsassız olaraq Bərdə, Şamaxı və Şəki kimi Azərbaycan şəhərlərini də Ermənistanın tərkibində göstərir. Həmçinin Təbriz şəhərini Xosrov adlı bir erməni mülüki tərəfindən əsası qoyulduğunu, Təbriz sözünün ermənicə “intiqa m almaq” mənasını bildirən “tavrij” sözündən meydana gəldiyini göstərir (8, s.95). “Tarixi-Safi”nin IX-fəslində “Rusların Qafqaza gəlməsi, qızılbaşlarla müharibəsi və o yerləri alması” adlanır. Müəllif bu fəslə 1826-1828-ci illər Rusiya-İran müharibəsinə həsr etmişdir (8, s.106). Əsərin 47 vərəqdən ibarət olan bu son fəslində hadisələr erməni qərəzkarlığı və riyakarlığı ilə işlənmiş, tariximiz saxtalaşdırılmış, həqiqətdən uzaq ifadələrlə tariximizə qara yaxılmış və tarixi hadisələrin əksəriyyəti təhrif

olunmuşdu. Tarixi hadisələri məharətlə saxtalaşdıran Mirzə Yusif öz fikirlərini son fəsildə (IX-fəsl) aşağıdakı kimi belə ifadə etmişdi.

.....Rusiyanın qəddar düşməni olan, bütün ömrünü Rusiyaya qarşı mübarizəyə sərf edən Abbas Mirzəni Mirzə Yusifin son Rusiya-İran müharibəsi əleyhdarı kimi qələmə vermək cəhdi tarixi həqiqəti təhrif etməkdən başqa bir şey deyildir (8, s. 110).

Əsərin digər səhifələrində qeyd olunur ki, knyaz Eristovun komandanlığı altında rus qoşunlarının Təbrizə daxil olması xəbərini alan Abbas Mirzə məğlubiyyətini hiss etdiyindən müşavirə çağırır. Mirzə Yusifin yazdığına görə Abbas Mirzə məclisdəkilərə Rusiya imperiyasının himayəsinə keçmək fikrində olduğunu xəbər verir (8, s.111). Bundan sonra 500 nəfər yaxın adam ilə birlikdə Rusiyada yaşamaq qərarına gələn Abbas Mirzə Paskeviçə təklif göndərir. Təklifi rədd olunan Abbas Mirzə özünü təhqir olunmuş hesab edir. Rusiyaya düşmən münasibət bəsləyən Abbas Mirzənin məğlub olduqdan sonra Rusiyaya pənah gətirmək arzusunda olması faktın özü də tarixi saxtakarlıqdır (8, s.112). Hətta Mirzə Yusif öz əsərində saxtakarlıq edərək rus qoşunlarının knyaz Eristovun rəhbərliyi altında Təbrizə girməsindən bəhs edərkən şəhərin mübarizəsiz ruslara təslim olmasını, rus qoşunlarının Təbrizə yaxınlaşdıqda əhali şəhərin qapılarını açıb rusları duz-çörəklə qarşılamışdır (8, s.112) kimi göstərməsi faktın özü də həqiqətə uyğun deyil.

Əslində isə tarixi həqiqət aşağıdakı kimidir:

...1827-ci ilin oktyabrında Təbrizi işğal etmək rus qoşunlarının komandanı G.Eristov üçün heç də asan olmadı...təbrizlilərə şah qoşununun rəisi Allahyar xan başçılıq edirdi. O, Təbrizin müdafiəsi üçün Azərbaycan xalqına müraciət etmişdir: “Təbriz xalqımızın qeyrətidir. Bu yolda ölmək hər bir Azərbaycan türkü üçün şərəfli iş olmalıdır. Çalışmalıyıq ki, kafirlər (ruslar) bu gözəl şəhərimizdə at oynatmasınlar. Sizi mübarizəyə səsləyirəm...”. Bu müraciətə cavab olaraq Azərbaycanın hər yerindən Təbrizə müdafiə dəstələri gəlməyə başlamışdır. Ruslar bütün artilleriyanı və 60 minlik ordunu Təbriz üzərinə hücumla göndərmişlər. Oktyabrın 13-də Təbriz mühasirəyə alındı. Qeyri-bərabər döyüş Təbrizin tutulması ilə bitdi (6, s.215).

Digər bir mənbədə isə belə yazılır:

...1827-ci il oktyabrın 11-də rus qoşunları Təbrizə hərəkət etdi. Eristov yazırdı: “Şəhərə rəhbərlik üçün göndərilmiş şahın kürəkəni və birinci naziri Allahyar xan əhalini və orada olan 2 batalyon sərbazı müdafiə olunmağa razı salmaq üçün hər vasitədən istifadə etdi”. 1827-ci il oktyabrın 13-də rus qoşunu Təbrizə daxil oldu. Çoxlu qənimət... ələ keçirdi (5, s.47).

Mirzə Yusif Qarabaği və onun “Tarixi-Safi” adlı əsəri haqqında tənqidi material eyni zamanda ASE-nin VI-cildində (X-cilddə) Mirzə Yusif Qarabaği Nersesov məqaləsində öz əksini tapmışdı. Orada yazılır: (İxtisarla).

Mirzə Yusif Qarabağlı Nersesov milliyətcə ermənidir....Fars dilində erməni klerikal millətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” kompilyativ əsəri Zaqafqaziya (xüsusilə Qarabağ) və İranda ən qədim dövrlərdən Rusiya-İran müharibələrinə qədər baş vermiş hadisələrdən bəhs edir. Əsərin ancaq müəllifin şahidi olduğu hadisələrdən bəhs edən son iki hissəsi nisbətən elmi qiymətə malikdir (3, s.590).

Elmi-tədqiqat əsərində və ASE-nin VI-cildində yazılmış....Mirzə Yusif Qarabağının fars dilində klerikal erməni millətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” kompilyativ əsəri... ifadəsində işlədilən klerikal və kompilyativ terminlərinin tərcüməsinə—şərhinə baxdıqda milliyətcə erməni olan Mirzə Yusif Qarabağının Azərbaycan tarixindəki saxtakar və riyakar mövqeyi bir daha öz təsdiqini tapmış olur.

Klerikal (latınca-klerikalis-kilsə, kilsəyə məxsus) latınca olub 2 mənada işlənir.

- 1) Ruhanilik rütbəsi olan kilsə nümayəndəsi.
- 2) Öz siyasi prinsiplərini dini ehkamlarla əsaslandıraraq, dövlətin siyasi və mədəni həyatında kilsə hökmranlığına tərəfdar çıxan şəxs (2,s.421).

Kompilyativ-kompilyasiya (latınca kompilatio-oğurluq, qarət) latınca olub mənası:-oğurluq, qarət-müstəqil tədqiqat aparılmadan başqa müəlliflərin materiallarından istifadə yolu ilə yaradılan ədəbi və ya elmi əsər (2, s.474).

Klerikal və kompilyativ terminlərinin tərcüməsindən belə başa düşülür ki, milliyətcə erməni olan tarixçi

Mirzə Yusif Qarabağı kilsə nümayəndəsidir və erməni millətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” əsərinin əksər hissəsi oğurluq yolu ilə yazılmış əsərdir.

Mirzə Yusif Qarabağının Azərbaycan tarixindəki qərəzli və saxtakar fəaliyyəti, erməni millətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” əsərində onun başqa müəlliflərin əsərlərindən istifadə etməsi və digər tənqidi materiallar həmçinin tarix elmləri doktoru Fuad Əliyevin redaktorluğu ilə faktlar əsasında yazılmış, 1989-cu ildə Bakıda çapdan çıxmış “Qarabağ salnamələri” adlı tarixi kitabda da öz əksini tapmışdı. Orada yazılır:....Mirzə Yusif (Nersesov) Qarabağı fars dilində Qarabağ xanlığı barədə yazdığı “Tarixi-Safi” əsərində bir çox tarixi hadisələrin işıqlandırılmasında ciddi səhvlərə yol versə də, Molla Pənah Vaqif və onun müasirlərinin əsərlərindən də istifadə etmişdir (1, s.3).

Başqa bir səhifədə isə belə yazılır:

Mirzə Yusif Qarabağı “Tarixi-Safi” əsərinin birinci hissəsində Qarabağ və bütün Arran ərazisinin vaxtı ilə “böyük ermənistana” məxsus olduğunu bildirir. Mirzə Yusif Azərbaycanın qədim şəhəri Bərdənin tərənnümü və təsvirinə dair Nizami Gəncəvidən məşhur parçaları misal gətirirsə də həqiqəti söyləməkdən çəkinir.

Digər tərəfdən Pənah Əli xan və İbrahim Xəlil xanın xarici müdaxiləyə və daxili düşmənlərə qarşı müvəffəqiyyətli mübarizəsini təsvir edərkən faktları hər addımda təhrif edir. Qarabağ xanlığına qarşı çıxan

və fitnə-fəsad yaradan Qarabağ məliklərinin çirkin hərəkətlərini ört-basdır edib onların hərəkətlərinə bəraət qazandıрмаğa çalışır (1, s.16).

“Qarabağ salnamələri” adlı tarixi kitabda Mirzə Yusifin başqa müəlliflərin əsərlərindən istifadə etməsi belə göstərilir.

...Mirzə Yusif Qarabağı “Tarixi-Safi” əsərində Ağa Məhəmməd xanın 1795-ci ildə Şuşa uğrunda ölüm-dirim müharibəsini Mirzə Camal və Mirzə Adıgözəl bəyin əsərlərinə istinad edərək işıqlandırmışdır (1, s.110).

Beləliklə, “XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan tarixşünaslığı” adlı elmi-tədqiqat əsərində, ASE-nin VI-cildində və “Qarabağ salnamələri” adlı tarixi kitabda göstərilən faktlardan, həmçinin klerikal və kompilyativ terminlərinin tərcüməsindən-şərhindən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, Mirzə Yusif Qarabağının klerikal erməni millətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” adlı kompilyativ əsəri bütövlükdə Azərbaycan tarixinin saxtalaşdırılmasına yönələn, riyakarlıqla yazılmış qeyri-obyektiv bir əsərdir.

Müəllifdən: Yuxarıda deyilənlərə əsaslanaraq təklif edirəm ki, Azərbaycan ərazisinin 20% erməni quldurları tərəfindən işğal olunduğundan, Azərbaycanda 1 milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkün olduğu halda, Azərbaycan tarixində soy adı, milliyəti, dini mənsubiyyəti gizlədilər, yazdığı “Tarixi-Safi” adlı əsərində Bərdə, Şamaxı, Şəki kimi Azərbaycan şəhərlərini Ermənistanın tərkib hissəsi kimi göstərən,

xristian dininə mənsub, milliyətcə erməni olan Nersesyan Mirzə Yusif Nerses oğlu Qarabağının özünün və klerikal erməni milliyətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” adlı kompilyativ əsərinin Azərbaycan tarixi dərsliyindən çıxarılması məqsədə uyğun hesab edilsin.

Ümüd edirik ki, yaxın vaxtlarda tədqiqatçılar tərəfindən XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan tarixində fəaliyyət göstərmiş, xristian dininə mənsub, milliyətcə erməni olan Mirzə Yusif Qarabağının saxtakar, riyakar, qərəzli mövqeyi və onun klerikal erməni millətçiliyi mövqeyindən yazdığı “Tarixi-Safi” adlı kompilyativ əsəri yenidən araşdırılacaq və əsərdə göstərilən təhriflərə aydınlıq gətirilməklə tarixi həqiqətlər öz yerini tapacaqdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

Ermənilərin ərazi iddiaları – Saxtakarlıq və tarixi həqiqətlər

1. Bünyadov Z.M. və Yusifov Y.B. Azərbaycan tarixi. Bakı 1994,687 s.
2. Qrekov B.D. SSRİ tarixi. I cild. Bakı, 1949,743 s.
3. Mavrodin V.V.SSRİ tarixi 1-ci hissə, Bakı, 1985,625 s.
4. Naxçıvan abidələri ensiklopediyası (Azərbaycan və ingilis dillərində), İstanbul, 2008,520 s.
5. Naxçıvan ensiklopediyası (2 cilddə) cild I İstanbul, 2005, 356 s.
6. Pankratova A.M.SSRİ tarixi, 8-ci sinif Bakı 1947, 255s.
7. Ribakov V.A.SSRİ tarixi I-hissə, Moskva 1966.
8. Ribakov B.A. SSRİ tarixi (7, 8-ci sinif) Moskva 1985, 286 s; 1989,302 s.
9. Шавров Н.И. «Новая угроза Русскому делу в Закавказье: Предстоящая распродажа Мугани инородцам». Санкт-Петербург, 1911q.
10. Şıxəliyev E.A. «Qafqaz geopolitikasında Rusiya,İran, Türkiyə rəqabətləri və Erməni faktoru» Ankara 2004,378 s.
11. XI- Çağırış Ermənistan SSR Ali sovetinin VII-sesiyası. «Sovet Ermənistanı» qəzeti, 1988, 23 iyun, № 76 (12216).
12. 1988-ci iyulun 7-də Ermənistan televiziyası ilə Katolikas Vazgenin çıxışı. «Sovet Ermənistanı» qəzeti, 1988,12 iyul, № 85 (12225).
13. . Арутюнян В.М.Асратян М.М, Меликян А.А. «Ереван». Издательство литературы по строи-тельству. Москва 1968, 276 с.

Qərbi Azərbaycan ərazisinin-(indiki ermənistanın) əzəli sakinləri

1. Шавров Н.И. «Новая угроза Русскому делу в Закавказье: Предстоящая распродажа Мугани инородцам». Санкт-Петербург, 1911г.

2. ASE.V.Bakı 1981.592 s.

3. Арутюнян В.М.Асратян М.М, Меликян А.А. «Ереван». Издательство литературы по строи-тельству. Москва 1968, 276 с.

4. Bünyadov Z.M. və Yusifov Y.V. «Azərbaycan tarixi» Bakı 1994. 687 s.

5. Qeybullayev Q. «Qədim türklər və ermənistan» Bakı 1992. 139 səh.

6. Naxçıvan Ensiklopediyası (2-cildə) cild I, İstanbul, 2005, 356 s.

7. Şıxəliyev E.A. «Qafqaz geopolitikasında Rusiya, İran, Türkiyə rəqabətləri və Ermənistan faktoru» Ankara 2004.378 s

8. V.Qurko Kryajın «Erməni məsələsi»,Bakı 1990. 31 s.

Mirzə Yusif Qarabaği və onun "Tarixi-safi" əsərində erməni millətçiliyi mövqeyi

1. Axundov N. "Qarabağ salnamələri". Bakı: 1989, 229 s.

2. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası (X-cildə) cild V. Bakı: 1981, 592 s.

3. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası cild VI.Bakı:1982,608 s.

4. Azərbaycan tarixi (III-cildə) cild II. Bakı: 1964, 1002 s.

5. Azərbaycan tarixi (VII-cildə) cild IV. Bakı: "Elmi" 2000, 456 s.

6. Azərbaycan tarixi IX sinif. Bakı: 2005, 253 s.

7. Azərbaycan tarixi X sinif. Bakı: 2005, 255 s.

8. Hüseyinzadə Ə. XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan tarixşünaslığı. Bakı: 1967, 218 s.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz.....	3
Ermənilərin ərazi iddiaları – saxtakarlıq və tarixi həqiqətlər.....	5
Qərbi Azərbaycan ərazisinin-(indiki ermənistanın) əzəli sakinləri.....	41
“Mirzə Yusif Qarabaği və onun “Tarixi-safi” əsərində erməni millətçiliyi mövqeyi”.....	53
İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	55

Nəşriyyat redaktoru: Sədət İsmayılova
Korrektoru: Günay Allahverdiyeva

Yığılmağa verilmişdir: 22.V. 2010.
Çapa imzalanmışdır: 17.VI. 2010.
Kağız formatı A4. Şerti çap vərəqi: 4
“Times Az Lat” qarnituru. Tirajı 100

Tarixi araşdırmalar üçün müəllif cavabdehdir

*Mirzəli Fərman oğlu Tağıyev. Tarixi saxtakarlıq və
Həqiqətlər. Naxçıvan: Məktəb, 68 səh.*

*“Məktəb” nəşriyyatı
Naxçıvan 2010*